Kirke og Kultur

Indhold:

Til Klaveness' og Bruuns karakteristikk. (Brev fra Ole Alm, ved Eivind Berggrav) 113

KRISTEN ANDERSEN: Naar vi døde vaagner 123

„Det hvite lotusdikt" (ved K. L. Reichelt) 146

L. KOREN: De evangeliske kirker i Polen 148

Kyrkokonferensen i Upsala 151

HERMANN GUNKEL: Jerusalems fall 161

Litteratur og notiser (ved E. B.) 167

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 3 MARS 1921 28. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI, JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

TIL KLAVENESS' OG BRUUNS KARAKTERISTIKK

Et par brev fra Ole Alm.

Offentliggjort med et tillegg om forfatteren,

ved Eivind Berggrav.

Ole Alm var østlandsgutt, Stangesokning; han var med i det sterke liv omkring Vonheim—Sagatun, Bruun—Bjørnson—Arvesen, men kom så til Nordland og tjente i 34 lange år under taushet og i troskap deroppe, inntil landet hadde pint hans kraft ut; han kom legemlig nedbrutt tilbake og fandt noen siste rolige års hvile hernede, før Lillehammer kirkegård fikk hans gravhøi å hegne.

Vi var naboer noen år på Eidsvoll, og siden vekslet vi en del brev. Et par av disse offentliggjør jeg nå, fordi historien omtrent holder på å bli skrevet om forskjellig av det de handler om. Brevene tegner ikke bare billedet av Bruun og Klaveness — karakteristikker som jeg hadde skrevet og bedt ham om fordi jeg så gjerne vilde se disse to menn i gjenspeilingen hos Alm — men også av brevskriveren selv.

Ole Alm var 69 år da han døde i 1917, og disse brev er skrevet i hans aller siste år. De vidner tydelig nok om den makeløse åndslivlighet han hadde. Der var kommet no sky't over ham, han gjorde sig ikke gjerne gjeldende. Med hans lidende utseende kunde man tenke at han ikke orket stort i tankenes verksted. I virkeligheten var dette verksted en gnistrende smie. — Alm var først og fremst en sjelden intelligens, en kritisk begavelse av rang. Men han hadde det ømmeste hjerte. Så skarp han kunde være i karakteristikken, så godt han kunde ramme med snerten, alltid hentet hjertelaget ham inn; ikke av klokskap tok han den annen side med, men av trang. Sandhetstrang og hjertetrang.

*

* *

I a.

(Datert 14de april 1916.)

Vet De hvad jeg undertiden ønsker om dagen? Aa være ung igjen! Ja, dæt nu ikke av stolen! Men jeg griper mig undertiden i å si til mig selv: Aa om du nu kunde begynde å leve! Er det no galt i et slikt ønske? Jeg glemmer jo ikke at det bare er fantasi, jeg vet godt at for mig gjælder det å få skikkelig *slut* på et nokså betydningsløst liv. «Det förflutna kommer aldrig åter», sang jeg i gamle dage. Men likevel, tanker er toldfri.

Får jeg så lov å si hvorfor jeg kunde ønske å være ung? For det første: den tid som skapte mig og mange av mine samtidige, har ikke været gunstig for utviklingen av en fast harmonisk personlighet. Utviklingen har gått for fort. Også på åndslivets område, ikke minst på det religiøse. Når jeg tænker på mig selv: hvor står jeg nu ved avslutningen av mit liv i forhold til da jeg begyndte å leve, åndelig talt? I mange ting diametralt motsat. Tenk bare på no saant som forholdet til bibelen! Det gamle inspirationsdogme som jeg trodde på til længe efter jeg blev prest — om ikke av anden grund så fordi jeg ikke visste no bedre å sætte istedet — det er ramlet i grus for aldrig å reise sig mer. Og hvor meget av det som bar vort livssyn i ungdommens tid er ikke ramlet på samme vis. Alt er gjort flytende, intet er fast. Og det værste er: det nye som skal bære det nye livssyn er endnu ikke avdækket, tiden vånder sig som i fødselsveer, vi kan dunkelt ane det kommende som skjuler sig bak fremtidens forhæng. Under slike åndelige vilkår var det jeg vokset op til mand og prest. Sandelig, det har ikke været gode kår, nei, det var ikke greit å bli sikker på sig selv, å vinde et fast og sikkert grundlag å stå på, åndelig talt.

I een ting kunde jeg vistnok sies å ha no forut for mange av mine kamerater. Allerede som ung bondegut var jeg vakt til et slags liv gjennem Bjørnsons fortellinger og gjennem hans virksomhet som redaktør av «Norsk folkeblad». Og gjennem folkehøiskolen på Sagatun var jeg ført ind i den grundtvigske bevægelse, og hadde tilegnet mig no av dens syn på menneskelivet, både folkelig og religiøst. Jeg var altså på forhånd præpareret for den opløsningsproces som ventet mig under mit ophold ved universitetet. Jeg var et stykke på vei i den nye retningslinje som skulde komme til å beherske det nye tidsavsnit, vi gik ind i.

Men det som fra èn side var en fordel, var fra en annen side en mangel, en skyggeside, som gjorde mit universitetsliv fattigere end det hadde behøvet å være under andre omstændigheer. Jeg blev for meget ensom, en ungdom som var folkelig vakt og interesserte sig for grundtvigianisme og Bjørnson var jo no av et særsyn blandt mine skolekamerater.[1]) Jeg gik der og så på alt og alle med mistankens skjærpede blik — også på grundtvigianismen som jeg heller ikke helt kunde slutte mig til. Og så gikk dyre ungdomsår, som skulde været ofret et arbeide båret av glød og begeistring i et rikt samliv med likesindede kamerater, de gik hen uten å sætte større merker i min karakter. Og på universitetet fik — ialfald jeg — stene for brød, intet grep mig ind i sjælen. Jeg hørte Johnson, hans ord rørte ikke ved nogen hjertestreng i mig. Den levende begeistring hvormed Caspari førte os ind i det gamle testamente fandt ingen gjenklang inde i mit bryst, den var mig nærmest ufattelig; jeg skjønte ikke hvad manden stod der på kateteret og gestikulerte så ivrig for. Jeg kom på en måte både for sent og for tidlig; for sent til å bli grepet av den johnsonske vækkelses ild, for tidlig til å bli no *helt* i ny retning. Og hadde jeg ikke netop på det tidspunkt av mit liv truffet en mand som *Christopher Bruun*, så var det ikke blit no av mig. Fra ham har jeg det vesle jeg har lært av «theologi», både gammel- og nytestamentlig; den smule klarhet jeg har fåt over livsproblemene skylder jeg hans vældige optræden både med «Folkelige grundtanker» og senere med «For frisindet kristendom». Han blev min redningsplanke, som han vistnok blev mange andres i den tid, velsignet være han.

Når jeg nærmere skal betegne hvad det var hos Chr. Bruun som virket forløsende på mig religiøst, så vil jeg si det var at han åpnet mit syn for det *menneskelige* i kristendommen. Den kristendom som hadde møtt mig derute på bondebygda under min opvekst, var nærmest et konglomerat av forbenede og fortørkede dogmer, et benrad uten kjøtt og blod, der grinet os imøte næsten som no umenneskelig, no over evne, som ingen gav sig av med uten som lekser til pugging. I det daglige liv tråtte kristendommen os i møte som den groveste overtro på alskens onde magter, hvorav djævelen var den vigtigste, der fyldte livet med sin rædsel og gru. Virkelig vakt, opreist, alvorlig kristelig liv tråtte ialfald ikke mig imøte før jeg møtte Chr. Bruun. I ham

[1]) Alm blev student 1869 fra Lillehammer skole.

møtte den os med alt livets indtrængende alvor. Ikke som et system der skulde læres, nei som et liv der skulde leves, en kamp der skulde kjæmpes. «Kjæmp for alt hvad du har kjært, dø om det så gjælder». Det hele blev så menneskelig. I det lys gav han os billeder av det gamle testamentes mænd og kvinder, der kjæmpet menneskelivets kamp mot mørke og overtro, gudbeåndede sterke mænd, der pekte fremad mot mål som skulde nåes, idealer der krævet å realiseres i livets virkelighet. I det lys gav han os Jesu Kristi person i sin menneskelige bok: Jesus som menneske. Og vil man ha en idé om hvad Bruun i sin bedste tid var for den ungdom der kom under indflydelse av hans dype personlighet, behøver man bare læse Andr. Austlids Minder derfra, nedtegnet til hans 70 års fødselsdag.[1])

Når jeg nu ved siden av denne indflydelse fra Bruun kan peke på en lignende, men ikke så dyp, fra Bjørnson, så har jeg derved pekt på de åndelige krefter som var virksomme til å gi mit fattige liv litt indhold.

Det høres vist rart ut at en prest kan si no saant som at han religiøst er påvirket av Bjørnson. Si ikke det. I grunden er det naturlig. Han virket jo i samme retning som Bruun: til å gjøre kristendommen menneskelig. Det var en tid da han, den sterke kjæmpekaren, foldet sine hænder over sin barnetro. La være at hans tro var grund og overfladisk kanske, det viste sig jo av det som siden hændte; men der var trods alt ikke liten kraft i den.

[Dette brev med den sterke og uforbeholdne skildring av Bruuns betydning, får så meget sterkere vekt når man vet at Alm på den annen side også hadde skarpt øie for Bruuns begrensning, og på mange måter følte hans livs utvikling som noget av en anti-klimaks, en nedadgåen fra den oprindelige høide. Dette kom frem overfor den undertiden meget høitstemte omtale som Bruun især fra Danmark var gjenstand for også i de senere år. I en slik anledning skrev han i brev 4de februar 1917 — altså ikke fullt et år efter det foran citerte — bl. a.:]

I b.

[Den omtalte livs-skildring] har sat flere i henrykkelse og på enkelte hold utløst en chauvinisme som har skaffet sig uttryk bl. a. i en artikel i et døle-blad, hvor Chr. Bruun betegnes som Norges næst største mand, tror jeg det var!

---

[1]) Revidert optrykk «Då han steig fram», Kirke og Kultur august 1920.

Jeg har også før tørnet sammen med de blinde beundrere i anledning av denne Bruuns storhet, specielt hans vældige kamp mot vantroen, levendegjort i B. B.'s person, der stod for dem som no ganske enestående. Jeg kunde ikke la være å si, at denne kamp nu efter så mange års forløp stod for mig i et no andet lys end før, og specielt er min beundring for Bruuns kampmåte ikke steget. For vistnok lykkedes det ham å reducere B. B. til en ordgyter og storskryter, og vistnok lykkedes det ham å ribbe B. B. aldeles naken for hans lånte teologiske fjær i en grad som jeg kanske aldri i mit liv har set maken til, men jeg syntes ikke seiren, den letkjøpte, var helt fri for å være præget av tilfredsstillelsen ved et gammelt personlig opgjør. [1]) I alfald mener jeg, det sidste ord ikke er sagt i denne sak.

Forresten — også jeg kan bruke sterke ord om Chr. Bruun. Han er, rettere *var,* det største *etiske* geni, jeg har været fremi i mit liv. Og jeg mindes hans vældige indlæg i dagens kamp, hans foredrag. Jeg mindes det som no av det sterkeste som møtte mig av åndsmakt i min ungdom, og jeg vet, det var en tid i Bruuns liv da han fik lykke til å stemple den ungdom der opildnedes av hans tale, å merke dem for livet. Det er ikke mange slikt kan sies om. Men tillægges bør det: det er ikke frit for at jeg synes B. gav løfter som jeg ikke synes han helt har indfriet. Men likevel sier jeg, Br. har været en stor mand, som jeg skylder meget. Men Norges næst største mand er han dog ikke!

II.

[Det var kort efter at Klaveness var død at jeg i en korrespondance med Alm spurte ham om det inntrykk Klaveness hadde gjort på ham. Jeg visste det måtte være av en annen art enn påvirkningen fra Bruun, men netop derfor hadde det så meget større interesse.]

(Datert Lh. 26de februar 1915.)

Jeg fulgte Chr. Bruun fra «For frisindet Kristendom» over i For Kirke og Kultur, og tidsskriftet betød for mig vel saa meget Chr. Bruun som Klaveness. Det første større indtryk K. gjorde

---

1) Hentyder til de personlige sammenstøt, bl. a. om selve Vonheims tilværelse, som hadde funnet sted mellem Bruun og B. B. (Utg. anm).

paa mig var hans optræden i anledning av Whists artikler «Mor» i V. G. Det var saavidt jeg erindrer ouverturen til hans livslange kamp for egteskap og hjem, for kristelig moral i det hele tat. Men denne utkjæmpedes i dagspressen, i foredrag, i prækener, hvorav kun en del kom i For K. og K., saavidt jeg vet. Dette tidsskrift spillet en betydelig rolle for mig i min prestetid, jeg kunde ikke undværet det; det var alsidig, aktuelt, indeholdt ypperlige ting. Det siger sig selv at Klaveness trykte mange av sine bedste ting der; men jeg husker ikke no særskilt som grep mig. Alt var greit, klart, slaaende, enten han skrev mot skilsmisse, om opdragelse og undervisning, mot teosofien og vantroen eller om nutidens kulturkrise. Klaveness' største betydning for mig har hans prækener hat. Hans betydning her kan næsten ikke sættes for høit. Vistnok er Jansen banebryteren ved at indføre samtaleformen i prækenen. Og jeg husker levende som det var den dag idag det vældige indtryk som jeg fik, da jeg læste den første præken av Jansen. Jeg var først forbløffet, saa ellevild. Ja, naturligvis, manden hadde ret; det var en gjentagelse av historien om Columbus' egg. Og dog blev Jansen kun en episode, han var æstetiker.

At komme fra Jansen til Klaveness virket dog ikke straks forløsende. Kl.'s store fortjeneste er at han indførte benbygning i prækenen, i længden blev Jansen no i retning av benløse fugle. Men benbygningen traadte kanske vel sterkt frem, knoklene blev for meget synlige. Det som gir ungdommen dens skjønhet er de fine, bløte linier, der dækker over benbygningen; det brusende blod, som overgyder kinderne; det savnet jeg hos Klaveness, som blev mig for haard og paagaaende, polemisk, altid fuldt bevæbnet, høi, steil, utilgjængelig. Han var realist, skydde frasen; men han kunde gjerne hat litet gran digterevne, det hadde ikke skadet, syntes jeg. Igrunden tok jeg dengang feil, det skjønner jeg nu, naar jeg hører min hustru læse hans prækener for mig, jeg maa altid beundre dem mer og mer, jeg finder nye rikdomme i dem, uanede skjønheter, jeg kjender mer og mer det banker et hjerte bak; de er nok der baade de bløte linier og det bankende hjerte. Men det er allikevel mandens veirbitte skikkelse, prøvet og hærdet i livskampen, som møter os; i Jansens prækener er det ynglingen.

Jeg vet ikke no bedre karakteristikon for Klaveness's prækemaate end dette: han indførte benbygning i prækenen. Før hans tid var prækenkunsten å ælte i ler, å fingerere paa en deig, som

kunde anta alle mulige former. Prækensproget svarte hertil, ordene hadde valør efter forgodt-befindende. Alt var glidende, ubestemt, formløst. Saa kom Klaveness, han gav det hele ryg-rad, en opreist skikkelse Det er et ord, jeg vil anvende om Kl.'s præken; den er *mandig*. Her er intet utglidende og omtrentlig, alt er klart og bestemt, ordene har faat igjen sin gamle valør, prækensproget er hentet hjem fra utlændigheten.

Kl.'s *naadegave* er *klarhet*. Alt hvad han rørte ved blev klart. Hvor kjendtes denne klarhet forløsende. Den har hat stor betydning, det er jeg viss paa. Hans klarhet blev undertiden til selvfølgelighet, og som saadan var han en fælde for unge prester, som syntes en ting ikke kunde sies anderledes end Kl. hadde sagt den.

Og dog var denne klarhet, saa betydningsfuld den end var, ikke det *største* ved Kl.'s optræden. Det største ved ham var at han hadde sine meningers mot. Han hadde profetens *frygtløshet*. Aa, hvor mye bedre alt kunde bli i dette land, naar vi kristne — ikke mindst prestene — hadde mer av dette Kl.'s *mot!* Og naar jeg nu om søndagene læser Kl.'s prækener, maa jeg tilslut forundre mig og takke Gud, fordi en slik præken har kunnet holdes, ja er holdt i en av Kristianias største og fineste kirker. Bare det faktum er nok til aa faa mig til aa se lysere paa situationen her i landet, end jeg ellers kunde fristes til aa gjøre. Og jeg takker Gud for hans prækener og det lys og den varme de gir over min livsaften.

Men endda er der en ting ved Kl.'s prækener, som kanske er det allerstørste av alt. De hadde den rette fordeling av *lys* og *skygge*. Man sier Kl. var moderne, jeg sier han var gammeldags, eller rettere han var ingen av delene, han var bibelsk. Det onde var for ham ondt og det gode godt. Han leflet ikke med synden, lekte ikke gjemsel med den. Derfor var han ikke blot klar og modig, han var *sand*. Derfor blev det over hans ord et hellig alvor, han tok tonen en oktav dypere end det almindelige; han fik magt og myndighet til at revse og formane som ingen anden, han blev en profet, som kunde si: «*Land, land, hør Herrens ord!*»

Det var kanske no koldt, frastøtende over Klaveness; ialfald fik man paa frastand en smule indtryk herav. Og dog, naar man tænker paa hans færd som prest, hans frygtløshet ikke mindst, takker man for ham. Han gik ikke av veien for de moralske krav, han gik uræd paa, trods fiendskap og motstand, han blev «en

slaasbikje»; men han sloges fordi han maatte. Det var Gud som sendte ham.

Ogsaa Kl. hadde sine svakheter, jeg har nævnt en: hans klarhet kunde bli for klar, kunde bli selvfølgelighet. Hos ham var det alderdoms tegn. Jeg kunde nævne eksempler fra den sidste tid, f. eks. hans artikler om socialismen i de par sisste aar. Hans nye prækensamling beredte mig en skuffelse da jeg fik det første hefte, præknene paa 1 og 2 søndag i advent. Der er hans klarhet, synes jeg, blit selvfølgelighet; man sitter igjen med en følelse av, at det hele er selvsagt, stativet er i orden, men de bløte, avrundede linjer, hudens rosenskjær, det fine uforklarlige, som griper og betar, er borte, synes jeg da.

Saa, der har De non punkter i min bedømmelse av Kl., som jeg i en fart har rusket dem frem av min hukommelse. De gjør ingen fordringer!

* * *

Nei, Alm gjorde ingen fordringer. Hans lynne var ikke skapt til å brøite vei for hans personlighets innhold. Og som han selv sier i det første brev, kan dette også henge noe sammen med ungdomsårenes gjæringstid. Kanskje kom endnu en ting til, som han ikke har nevnt i brevene, men som jeg vet at han hadde fått lide sterkt under: han reiste til Nordland som en ekskommuniseret mann. Et avgjørende merke og innsegl så å si på både fedrelandssinn, kristentro og høiskoleånd var i 70-årenes Grundtvigsk-Bruunske kreds at man ikke solgte sin frihet ved å gå inn i noe statens embede, og ganske særskilt ikke nærmet sig statens, høirepartiets ungdomsskole, amtsskolen.

Men Alm reiste like fra Vonheim-miljøet over i et fastlønnet embede, han blev amtsskolebestyrer i Vesterålen. At han vilde det, viser oss hans vidsyn, man kunde si hans fremsyn i forhold til den gjengse tro på Bjerget; at han valgte det, viser hans karakters uavhængighet selv i forhold til hans mest elskede og beundrede lærere. Men det skulde ikke minske hans tilbaketrukkenhet. [1])

---

[1]) Bruun tok som bekjent selv siden statsembede, likeså Skard og Bøhn. Og om amtsskolene sanner en av vor generasjons mest glødende høiskolefolk, Søren Øvretveit, i 1919, i Festskrift til Chr. Bruun, at i virkeligheten «gjorde desse skulane same slag arbeid millom ungdom som gode folkehøgskular set seg til fyremål.»

Bare en gang tråtte Alm offentlig frem her syd, og denne ene gang var det for å ta en dyst med Chr. Bruun. Det gjaldt avholdssaken. Alms stykke (K. & K. 1899) er karakteristisk for ham. Han indrømmer som den intelligente, ufanatiske mann han er, både utvekster, forløpelser og overdrivelser som avholdsbevegelsen har skyld for; han går meget langt i møte med Chr. Bruun på noen punkter. Men når han så har ryddet sig sin egen fektegrunn, svinger han uforknytt korden både elegant og kraftig overfor sin ærede motstander. Det er ikke uinteressant å se hans sluttreplikk, både en profeti og en trussel overfor det syn Bruun hadde hevdet: «Vær viss, avholdssaken dør ikke om intelligensen og dannelsen ikke går inn. Den blir blot trangsynt og fanatisk. Men de folk som mener sig å representere vort folks intelligens og dannelse har minst av alle lov til å bebreide den for det. Tu l' a voulu, Dandin! I har selv villet det så.»

Den samme evne til å kritisere svakheter og utvekster uten derfor å miste troen og hengivenheten overfor kjernen i en sak, viste Alm nettop overfor den nasjonal-kristelige bevegelse omkrinng Bruun og Vonheim. Ingen skulde av de brev som her er trykt kunne forstå at hans avreise fra kredsen i sin tid hadde formet sig som et veritabelt brudd. Der var tilstrekkelig av utvekster, ja av kuriositeter ved Vonheimsmiljøet; en så skarpskodd mann som Alm kunde ha tatt sin mon igjen overfor det hele ved å blottstille det i kritisk lys. Han gjorde det aldri. Han kunde med lune omtale enkelte slike ting i en vennekreds, men han satt likesom på vakt mot at noen skulde smile av det uten hjertelag. Alm kunde hverken sverge til formularen eller gi sig i støpeskjeen hos noen menneskelig mester. Men han var stor og ærlig nok til alltid å vite med sig selv, ja til åpent å vedkjenne sig at Chr. Bruun var den som hadde frigjort åndslivet i ham.

Nettop ved sin fribårent menneskelige holdning var Alm et vidnesbyrd om hvorledes Bruun hadde kunnet *frigjøre*. Enda Alm, da jeg traff ham, hadde stått en menneskealder i geistlig arbeide på nokså ensomme steder, så virket han som om han aldri hadde været i noen tredemølle, bare hadde levet under åpen himmel. Dette merket en ikke bare når talen var om det menneskelige, men også i det kristelige. Når Alm talte om disse ting, var det med ord som var fylt av virkelighet, ikke slike skydottord som er så vanlige i dette miljø.

Han bar sitt hode høit og hadde rett til å gjøre det. De få som hadde held til å se reisningen i hans skikkelse, vet at han eide værdier som aldri blev utnyttet. Derved blir ikke hans minde fattigere! Det var bare et glimt av hvad det gjemmer, jeg vilde gi i disse linjer, knyttet til hans egne, talende brev.

Eivind Berggrav.

NAAR VI DØDE VAAGNER

Foredrag ved Bjørnsonforbundets møde i Kristiansand S. 4de mars 1921 av overlæge Kristen Andersen.

Mine damer og herrer!

Det er mig en glæde iaften at staa overfor endel av den ungdom, der under *Bjørnsons* lyse navn har sluttet sig sammen for midt i en materialistisk anlagt tid at vække sansen for aandslivets realitet og for at skape i størst mulig utstrækning gunstige betingelser for aandslivets vekst og trivsel i de unges sind.

Det navn, De har sluttet Dem sammen under, er som jeg sa et lyst navn. Et navn, der har særlige betingelser for at lyde i harmoni med det der lever i et ungt og lyst sind. Glæden ved livet og troen paa livet hænger uadskillelig sammen med *Bjørnson* og alt hvad han har gjort.

Jeg er derfor ogsaa selv opmerksom paa at det føles som noget av en motsætning naar jeg iaften til den ungdom, der samler sig i dette navn, vil tale om *det Ibsenske* drama, der vel av alle hans dramaer er det mest dystre: *Naar vi døde vaagner.*

Det er imidlertid med velberaad hu jeg gjør det.

Der er nemlig to literære skikkelser fra forrige aarhundrede som den, der stræber efter et virkelig personlig aandsliv, ikke kan komme forbi og ikke bør komme forbi. Det er *Henrik Ibsen* og *Søren Kierkegaard.*

Disse to saa overordentlig beslægtede — og dog — fordi deres aandelige bevægelse foregik i saa forskjellige plan — tillike saa overordentlig forskjellige personligheter fremtraadte paa skuepladsen med hver sin aandelige pendant.

Kierkegaard sammen med *Grundtvig.*

Ibsen sammen med *Bjørnson.*

Og der er efter mit skjøn ikke tvil om, at vi her, i denne parvise optræden av de store personligheter, staar overfor en historisk paralel. Paa en saa eiendommelig maate utfylder disse to til samme tid optrædende personlighetspar hverandre, at man kunde fristes til at tænke paa noget teleologisk, noget formaalsbestemt i denne deres samtidighet.

Al utvikling foregaar gjennem ensidighet. Den ensidige, mo-

nomane fordypelse i en bestemt retning frembringer det monumentale, det for slægtleds senere utvikling bestemmende. Men det ensidige trænger sin korrektion gjennem en ny ensidighet. Og forbindelsen av de to ensidige bevægelser driver ved noget der ligner kræfternes paralellogram utviklingen stadig et trin høiere op.

Bjørnson-Grundtvig og *Ibsen-Kierkegaard* er typiske eksempler paa saadanne ensidigheter. Paa den ene side ensidighet i tro, haap, tillid og i konsekvent følge herav lys livsfortolkning. Paa den anden side utviklet kritisk sans der parret med streng indre logisk stringens og en skeptisk vurdering av alle værdier fører til mishaab, melankoli, pessimisme.

Saa gjælder det da for os, der ikke er blit delagtige i geniets lyksalige eller ulykkelige ensidighet, men ikke desto mindre har vort personlige aandelige livsløp at fuldende, at hente hjælp fra begge ensidigheter. Og det gjælder for os paa dette punkt at bruke vor vilje, ikke bare vor sympati. Ti netop den, som efter sit temperament føler sig draget til *Bjørnson—Grundtvigs* aandretning trænger i en særlig grad at la sig korrigere av *Ibsen—Kierkegaard*. Den fare som truer ham om han ikke gjør det er den aandelige forlorenhet. Og den som efter sit temperament hører ind under den anden gruppes naturlige indflydelse bør ved sin vilje stille sig ind under det lyse og glade der strømmer ut fra den første gruppe for ikke at gaa tilgrunde i mishaab og skepsis.

Og naar nu jeg som den ældre iaften staar overfor dere yngre saa vil jeg tillike gjerne betone, at jeg ikke staar her som den, der mener sig at ha noget særlig at lære dere. Som en, der staar overfor de samme livsmaal og livsvanskeligheter som dere, er det jeg vil tale med dere. De værdier, hvorom der iaften blir tale, foreligger for Dem som for mig. Der er bare en liten forskjel med hensyn paa det punkt i vor livsbane, hvorfra vi ser værdierne. Og netop dette forskjellige utgangspunkt, hvorfra vi ser, kan, tror jeg, gjøre en meningsutveksling frugtbringende, fordi netop dette forskjellige utgangspunkt lar os se de samme værdier i hver vort perspektiv og derved gir os bedre betingelser for en rigtig vurdering.

Jeg er temmelig vis paa at De som jeg føler en vis sky, en vis instinktiv respekt, naar vi nærmer os til et av *Ibsens* værker. Denne steile, avvisende mand ligger endnu saa nær vor egen tid,

at man faar en følelse av at kunne rækkes av den isnende kulde, der utstraalet fra hans personlighet. Og hvormed han utvilsomt værget sig mot alle indiskretioner.

Nu tror jeg imidlertid det er nødvendig for helt ut at forstaa et arbeide som *Naar vi døde vaagner*, at man nærmer sig til det ikke væsentlig som til geniets produkt, men som til et medmenneskes tale. *Søren Kierkegaard* har sagt et vægtig ord, som han meget ofte bruker: Døden ophæver alle forskjelligheter. Og jeg vil gjerne henlede Deres opmerksomhet paa det. En mands verk kommer først helt til sin ret, naar han er død. Der er noget trist over det, men det indeholder en dyp sandhet.

Den mand som har skrevet *Naar vi døde vaagner*, han har nu avstrøket alle tilfældigheter og alle forskjelligheter. Der hvor han nu dvæler, der er der ikke genier, der er der ikke doktortitler og ordener og menneskelig forfængelighet og massernes hyldest. Der er alt dette tilfældige avstreifet som en taake, der henveires. Der er kun en eneste ting tilbake: mennesket, mennesket helt avklædt alt tilfældig og uvæsentlig, staaende overfor den livets dype hemmelighet, som vi kalder Gud.

Og netop naar vi lytter til *Henrik Ibsens* tale til os i *Naar vi døde vaagner* som en tale, der kommer ut fra denne store stilhet, som hersker der hvor mennesket staar som menneske alene overfor Gud, netop da forstaar vi dens dype alvor. Og da, naar det kun er *mennesket Ibsen* der taler til os andre mennesker, blir meddelelsen helt mulig. For først da blir der slaat en bro over fra hans bak geniet boende menneskevæsen til vort menneskevæsen, der trods vor manglende genialitet er av væsentlig samme art som hans.

Naar vi døde vaagner. En dramatisk epilog. Det er titelen som han gav sit verk. En straalende livsdag laa bak ham. Som et universelt geni hadde det lykkes ham at gjøre sig gjældende og skaffe sig anerkjendelse ikke bare hos os, men over hele den civiliserte verden. Universelt, fordi de spørsmaal, der hadde beskjæftiget ham, de problemer han hadde stillet, ikke var bundet av nationalitet og kun i ringe grad av tid. Det var spørsmaal og det var problemer som hører menneskeaanden til overalt og til alle tider, saalænge den er sig bevidst som aand. Omhyllet og ombølget av kultursamfundets anerkjendelse stod han der. Og saa ser han tilbake over sit liv og sin digtning og skriver: En epilog.

Og hvad indeholder saa denne epilog. Den indeholder et dømmende tilbakeblik over et snart avsluttet livsverk og livsindhold. «At digte det er at holde dommedag over sig selv.» Det ord har han sagt i sin ungdom og troet sig at fuldbyrde i sin digtning. Men aldrig har han fuldbyrdet dommedagsverket over sig selv som i denne epilog.

Ti dommedagsstemningen kan være av høist forskjellig art. Den unge mand, naar han holder dommedag over sig selv eller andre, han fornememr let dommedagens stemning som torden og lynild og aandselementernes rasen der henveirer alt levende og alt bestaaende og knuser det til kaos.

Men der er en anden dommedagsstemning som kanske ligger mere for de ældre. Det er stemningen fra de døde som vaagner og ser tilbake over livet som ligger bak dem. Der er ikke saa megen bulder og torden og lyn og sammenstyrtning over den dommedag. Det er skygger som sniker sig rundt og stille skikkelser fra fortiden som gaar igjen og svake stemmer som hvisker. Og der kastes et blekt og eiendommelig lys over det hele ut fra den halvaapne dør, som holder paa at dreie sig paa sine hængsler og lukke sig op for at slippe den vaagnende døde ind i den store hemmelighet. Og han vet, at naar døren har lukket sig helt op saa gaar han ind i hemmeligheten og døren lukker sig bak ham for altid.

Mine tilhørere! I lyset fra den halvaapne dør, der fører ind til den evige hemmelighet, tar tingene sig underlig ut. Og det underligste av alt er, at netop i dette lys fornemmer man, at man ser sandt paa tingenes virkelige indhold og virkelige værdi. Og saa forfærdende kan dette sandhetsindtryk bli, at de døde vaagner.

Det er dette De efter min mening maa fastholde: Det er i lyset fra denne halvaapne dør ind til livshemmeligheten at *Naar vi døde vaagner* er skrevet. Og det er netop dette som gir boken dens dype indhold og dens hele og fulde indre sandfærdighet. Den er en epilog, ikke bare en epilog til en cyklus av digterverker. Men en epilog til et menneskeliv.

Derfor er den ogsaa et skriftemaal. Det uforbeholdne skriftemaal et menneske gjør naar han staar foran dødens aapnede porte.

De kjender alle dramaets indhold. Og dog er det nødvendig for os ogsaa her iaften at fremstille det for vort indre syn paany for rigtig at kunne gripes av dets tale. Og her vil jeg nu gjerne gi Dem et raad overfor *Ibsens* dramaer i det hele.

Der er en utvilsom og underlig dobbelthet over alt hvad han har skrevet. Det har altsammen likesom to ansigter. Eller: la mig bruke et billede fra vor egen tid for at anskueliggjøre hvad jeg mener. De kjender disse spiritistiske fotografiske kunster, hvorunder man fotograferer et levende selskap og saa faar man samtidig paa platen et billede av en avdød, en aand, der uklart tegner sig i bakgrunden av billedet. Man faar det spiritisterne kalder *en ekstra* paa platen. I *Ibsens* livsbilleder er der altid saadan *en ekstra*, der træer spøkelsesagtig svakt frem i bakgrunden, fra først av virker halvt skræmmende, halvt dragende, halvt forvirrende, men som litt efter litt tar helt magten fra én, saa én tilslut helt optas bare av dette mystiske bakgrundsbillede.

Men nu er der samtidig det at merke, og det er kunstnerisk set det overordentlig fine ved saken. Kun hvis man helt hengir sig til dramaets realistiske indhold og gjennem denne hele hengivelse lar bakgrundsbilledet trænge ind i bevidstheten, kun derved blir bakgrundsbilledet klart for bevidstheten. Den som under læsningen eller under fremførelsen sitter og leter efter det mystiske bakgrundsbillede finder det ikke. Ialfald ikke paa den rette maate. Med andre ord den som sitter og leter efter symboliken, mister aandsindholdet i det hele.

Denne tydning av *Ibsens* verker, som forklarer, at derved har han ment dette og derved har han ment hint, og den person symboliserer dette og den hint, den tydning ender i utvorteshet og misforstaaelser. Fordi tydningen er falsk. Saken er nemlig den: i al kunst er der et mystisk moment. Kunstneren uttrykker ganske vist delvis noget som ligger ute i bevidsthetens klare dagslys. Men hvis det er et *virkelig* kunstværk saa indeholder det ved siden herav ogsaa noget fra livets undergrund, noget dunkelt, noget som digteren eller kunstneren kun har anet og kun anende har kunnet gi uttryk for. Og netop dette er det som gjør et aandsprodukt til et kunstverk. Det er noget av det samme som i religionens verden kaldes: aandens uutsigelige sukke.

Og fordi det forholder sig saaledes med al kunst, derfor kan kunst kun gripes i inderlighetens hengivelse. Derfor er det ogsaa et faatal av mennesker som *virkelig* kan gripe kunst. Ti inderlig hengivelse det er ikke hvermands sak. Inderlig hengivelse fordrer inderlighet. Og inderlighet opnaaes i denne sterkt utadvendte verden ikke uten aandelig øvelse. Øvelse i at opgi det utadvendte og alt det som hører utadvendtheten til. La mig nævne

for Dem en ganske barnagtig og dog saare almindelig ting: Der er dem som nærmer sig kunst for at bruke den som dekoration, hvad enten det nu er for at dekorere sine vægge eller for at dekorere sin egen intellektuelle facade. Men kunst er noget hellig. Og den som nærmer sig kunst paa denne maate han faar for det første ingen virkelig berøring med den, idet den nemlig automatisk beskytter sin egen hellighet ved at bli uforstaaelig for ham. Men dernæst avstumper han sig selv ved at ta det hellige og det for inderlighet bestemte forfængelig. Der er utvilsomt et slegtskap mellem religion og kunst, begge griper den oversanselige verden. Og begge fordrer for tilegnelsen en mottagelighetens evne, der ikke ved noget avstumpes saa meget, som ved at ta det hellige, det alvorlige forfængelig.

Ogsaa overfor det foreliggende drama gjælder det da for os først og fremst at leve os ind i dets personers liv som realiteter uten alle symboliserende forsøk. Og det vil vi nu først gjøre.

Billedhuggeren professor *Rubeck* møter vi en tidlig sommermorgen paa et norsk badested, hvor han sammen med sin hustru *Maja* sitter ved frokostbordet. Han er kommen hjem som den anerkjendte europæiske kunstner, hvis livs hovedverk «*Opstandelsens dag*» har sikret ham hans ry. Fra den larmende store verden er han med sin hustru kommet tilbake til det stille hjemland, hvor togene staar længe paa hver station, uten at der er nogen grund til det, og hvor der paa hver station gaar to jernbanemænd, den ene med en lygt i haanden, og taler sagte sammen om ingenting. Og nu sitter han og fru *Maja* sammen og gripes av den dype livslede. Livsleden over hjemmet, der er blit fremmed for dem. Livsleden over hverandre. De er hverandre saa usigelig likegyldige. Livsleden over noget utilfredsstillet dypest i deres væsen. Uendelig forskjellig er dette utilfredsstillede for dem. Hun sitter der med den friske, halvt dyriske livsappetit, der ikke er blit tilfredsstillet av *Rubeck*. Han hadde lovet hende at ta hende med op paa et høit bjerg og vise hende alle verdens riker og deres herligheter, lovet hende det, da hun var villig til at bli hans. Men han har ikke indfriet løftet. Han indrømmer det selv og tilføier i undskyldende bitterhet: «Du egnet dig ikke til bjergbestigerske, *Maja*.»

Saa møter han ved dette badested i denne lyse sommermorgen en hvitklædt kvinde, der skrider frem gjennem parkens veie med stiv gang og sænkede øine og et lukket blik fulgt av diakonissen

i den sorte dragt og det hvite hodetøi og med de brune stikkende øine. Han har set hende allerede om natten skride saaledes frem under parkens trær, da han i søvnløshets uro stod op og saa ut av vinduet. Nu sætter hun sig nær ham og han gjenkjender i hende sin ungdoms elskede og sin ungdoms model til *Opstandelsens dag: Irene.* Han møter hende som den aandelig nedbrudte kvinde, hvis indre liv er slukt. Realistisk set er *Irene* at opfatte som værende paa grænsen av sindssygdom. Derfor er hun ogsaa under stadig opsigt av sin sykepleierske. Og under hele dramaet gjentar nu dette sig at sykepleiersken for kortere tidsrum trær utenfor rammen for i det avgjørende øieblik at træ ind igjen i billedet og virke ved sin tilstedeværelse. De forstaar straks at vi netop her staar overfor noget av det jeg indledningsvis kaldte *en ekstra.* Men la os foreløbig helt bortse herfra og holde os til den helt realistiske side av dramaet.

Det utvikles nu videre saaledes, at fru *Maja,* fruen med livsappetiten, den kvindetype der kun har den ene egenskap at være kjønsbestemt som kvinde, hun møter sin pendant paa det maskuline omraade, bjørnejægeren godseier *Ulfheim,* trær i forhold til ham og avvikler sit helt overfladiske og tilfældige forhold til *Rubeck.* Denne side av dramaet har efter mit skjøn væsentlig interesse ved at fremhæve i relief den forskjel der er paa et rent dyrisk seksualliv mellem mand og kvinde og det erotisk bestemte, erotisk farvede *aandsliv* dem imellem.

Rubeck og *Irene* nærmer sig til hinanden. Han siger, at han kjender hende. Hun svarer: «Kan du gjætte dig til at det er mig, *Arnold?*» Ti hun er død, hun er kun sin egen skygge, der vandrer rastløst omkring uten virkelig livsindhold. Hendes livsindhold er helt *hinsidig* og helt *fortidig.* Og gjennem samtalen mellem disse to trær nu deres livsskjæbne frem for vort blik.

Hun elsket ham og gav sig hen til ham. Hun gav sig helt. Ogsaa som model til *Opstandelsens dag.* Men først og fremst helt som menneske. Med det levende menneskehjertets trang til at hengi sig og mottas i hengivelse. Og han. Han mottok hende. Hvorledes? Han siger det selv: «Da jeg hadde fundet dig vidste jeg straks, hvorledes jeg skulde bruke dig til mit livsverk. Først og fremst var jeg kunstner. Og jeg gik der syk og vilde skape mit livs store verk. Det skulde kaldes *Opstandelsens dag.* Skulde fremstilles i lignelse av en ung kvinde, som vaagner av dødssøvnen. Det skulde være jordens ædleste, reneste, idealeste

kvinde, hun som vaagner. Saa fandt jeg dig. Dig kunde jeg bruke i et og alt. Og du føiet dig saa glad og saa gjerne. Og du gav slip paa slegt og hjem og fulgte med mig».

Vi ser disse to i atelieret, hvor hun er model for hans statue. *Hun* staar der som den der elsker ham, først som menneske og dernæst, fordi dette menneske er kunstner, ogsaa som kunstner. *Han* staar der først som kunstner. Han tar hendes hengivelse kun som kunstner. Føler han i sin sjæl dragningen mot denne kvinide der lar hele sin kjærlighet strømme mot ham, da nedtrykker han denne bevægelse i sig: «Du maatte være mig den høihellige skabning, som bare maatte røres ved i tilbedende tanke. Jeg var jo endnu ung dengang, *Ierne.* Og den overtro fyldte mig, at rørte jeg ved dig, begjærte jeg dig i sanselighet, saa vilde mit sind vanhelliges, saa at jeg ikke kunde skape færdig det, som jeg stræpte efter. Og jeg tror endnu der er nogen sandhet i det.»

Og *Irene* svarer ham: «Først kunstverket, siden menneskebarnet.»

Saa en dag er verket fuldført. Varmt trykker *Rubeck Irenes* hænder. Hun staar der i aandeløs forventning. Og saa siger han: «Saa faar du ha hjertelig tak da, *Irene*». «Dette her», sa han, «har været en velsignet episode for mig.»

Paa det ord gik *Irene* fra ham. Den dag, da han ved strandbredden ved *Taunitzer sø* fandt det klare uttryk for sin egen stilling til det skjælvende liv, da uttalte han dommen over sig selv og over *Irene.* Læg merke til det: efter livets indre og underlige samhørighets lov over dem begge. Den dag døde *Rubeck* og *Irene.*

Som levende døde har de senere vandret rundt.

Hun fra mand til mand, utstillet til beskuelse paa varieteens dreieskive.

Han videre frem over berømmelsens vei.

Som døde møter de hinanden. Alt deres er fordums, er hinsidig. Kun en eneste ting er der igjen, som har livets interesse for *Irene.* Dette hans manddomsverk, hvortil hun har git ham sin levende sjæl, det er dog tilbake. Hendes barn. Deres barn.

Og saa maa han indrømme hende at ogsaa det er gaat tilgrunde. Gaat tilgrunde som det det var. Da hun vil se dette saa dyrt kjøpte verk, da maa Rubeck indrømme at det er ændret:

«Jeg blev verdensklok i de aarene, som fulgte efter, *Irene. Opstandelsens* dag blev noget mere og noget mere mangfoldig i min

forestilling. Den lille runde plint, hvor dit billede stod rank og ensomt, den gav ikke længer rum for alt det jeg nu vil digte til — —»

«Hvad digtet du saa til, si det», spør *Irene*. Og han svarer:

«Jeg digtet *det* til som jeg rundt omkring mig i verden saa med mine øine. Jeg maatte ha det med. Kunde ikke andet, *Irene*. Plinten videt jeg ut — saa den blev stor og rummelig. Og paa den la jeg et stykke av den buede bristende jord. Og op av jordrevnerne vrimler der nu mennesker med dulgte dyreansigter. Kvinder og mænd — slik som jeg kjendte dem ute fra livet.»

I aandeløs forventning spør *Irene:* «Men midt i myldret staar den unge kvinde med lysglæden over sig? Gjør jeg ikke det, *Arnold?*»

Og undvikende svarer *Rubeck:* «Ikke ganske i midten. Jeg maatte desværre rykke den statuen litt tilbake. For helhetsvirkningens skyld, forstaar du. Den vilde ellers dominert alt for meget.»

«Men lysglædens forklarelse straaler over mit ansigt fremdeles?»

«Det gjør den nok, *Irene*. Paa en maate da. Litt avdæmpet kanske. Saaledes som min ændrede tanke krævet det.»

Lydløst reiser *Irene* sig og svarer: «Dette billede uttrykker det liv du nu ser, Arnold.»

Han maa indrømme det. Og hun fortsætter:

«I det billede har du flyttet mig hen, litt avbleket, som en bakgrundsfigur i en gruppe.»

«Ikke nogen bakgrundsfigur», protesterer han, «la os i det høieste kalde det en mellemgrundsfigur eller saadant noget.»

Men *Irene* svarer: «Nu har du sagt dommen over dig selv. Min hele sjæl, du og jeg, vi, vi, vi og vort barn var i den ensomme skikkelse.»

Saa træffer vi dem mot dramaets slutning. Som to bleke skygger staar de og ser tilbake over alt det som er svundet. Over livet som det kunde været. Over det levende livs rigdom som de hadde kastet bort.

Da vaagner de døde til et øiebliks liv. Deres sjæle strækker sig higende mot hverandre i levende trang til hengivelse kun for hengivelsens skyld, til liv kun for det straalende, varme livs egen skyld. De er paa vei op mot vidden. Paa vidden vil de feire sin

bryllupsfest. «Solen maa gjerne se paa dem.» Men taakerne vælter ned mot dem. Og *Rubeck* utbryter:

«Gjennem taakerne maa vi først, *Irene*. Og saa — —»

Og *Irene* svarer:

«Ja, gjennem alle taakerne. Og saa helt op til taarnets tinde, som lyser i solopgangen.»

Og sneskredet kommer og indhyller dem begge i de taaker, der bærer sjælene ind i den store hemmelighet, hvor, la os haape det, taarnets tinder sees lyse i solopgangen ogsaa for de døde, som vaagnet og saa et forspildt liv ligge bak sig.

Ja, dette er i en forkortelse digtningens indhold.

La os saa forsøke at bli klar over, hvad den har at si os.

Og naar jeg nu skulde prøve at peke paa litt av dette dets indhold vil jeg forsøke at gjøre det paa den maate, at jeg først taler litt om enkeltheter ved dramaet baade etisk og æstetisk set og dernæst — i dramaets egen aand — tilslut lar det hele munde ut i det ene som er dramaets indhold og som skal være denne aftens indhold: det at fremkalde hos Dem det levende indtryk av det de døde ser, oplever, fornemmer i det korte sekund da de vaagner og ser tilbake over et tapt liv og ser frem gjennem taakerne, som dækker den evige hemmelighet.

De har kanske undret Dem over at jeg valgte at tale til Dem om netop dette *Ibsenske* drama iaften. Det hører vistnok ikke til dem, der ellers nævnes som de første. Og det hører kanske heller ikke til dem, der er dypest forstaat. Men for mig staar det, som jeg har forsøkt at paapeke for Dem, netop i en særstilling fordi det paa den ene side efter mit skjøn paa en overordentlig karakteristisk maate uttrykker *Ibsens* kunstneriske form og paa den anden side mere end noget andet drama uttrykker hans personlige vurdering av livsindholdet ved enden av banen.

Jeg har nævnt for Dem den dobbelthet, der findes i flere av *Ibsens* dramaer, ja vel i dem alle. Det er for det første som om enhver replik hadde en undertone. Den betyr en ting indenfor den virkelighet, hvori dramaet oprulles. Og den betyr noget andet og oftest noget mere i en mystisk virkelighet, der ligger bakenfor dramaets realistiske indhold. Og dernæst er der midt i den til det yderste realistiske livsskildring, indskudt eiendommeligheter, en eiendommlig figur eller en eiendommelig handling, der staar i et eget fjernt og fremmed forhold til det virkelighets-

miliø, hvori handlingen foregaar. Jeg behøver bare at nævne for Dem *rottejomfruen* i *Lille Eyolf, den hvite hest* i *Rosmersholm* og *ødelæggelsen av dukkene* ved ildebranden i *Bygmester Solness* for at uttrykke for Dem, hvad jeg sigter til. Denne indskyten av disse dels mystisk opfattede, dels uhyggelig karikaturmæssig fordreiede skikkelser har visselig sin æstetisk økonomiske betydning i dramaets opbygning. Hensigten med disse figurer er ikke symboliserende. Det er ikke meningen at by gaader som læseren skal gjætte. Der foreligger her efter mit skjøn fra digterens side et æstetisk vel overveiet moment, idet han ved indførelsen av disse skikkelser eller episoder ønsker at paavirke læserens stemningsliv paa en halvt ubevidst maate, saaledes at hans sind blir mottagelig for det som er dramaets egentlige indhold. Der skapes f. eks. ved *rottejomfruen* i *Lille Eyolf* og ved *den hvite hest* i Romersholm den dulgte uhyggestemning, der muliggjør den fulde vurdering av de livets skjæbnemagter, der skjult under en realistisk overflate blir de bestemmende for tragediens utvikling i menneskelivet.

Heller ikke i *Naar vi døde vaagner* mangler dette for *Ibsens* kunstform eiendommelige drag. *Irene* er saaledes et virkelig menneske. Tænkt av digteren som en paa grænsen av sindssygdommen staaende kvinde. Men det lykkes ham ved en række smaa eiendommelige træk at lægge noget halvt spøkelsesagtig over hende. *Rubeck* ser hende første gang om natten, da hun vandrer rastløs rundt i badets park. Hun skrider frem med en underlig stiv gang. Hun er klædt helt i hvidt, indtil over hodet har hun kastet et hvit sjal. Og bak denne hvite skikkelse følger diakonissen i den sorte dragt med den hvite kappe og med de vogtende, stikkende brune øine. Jeg er vis paa De har set *Irene* og hendes *skygge* for Dem som en virkelighet, naar De læser boken. At De har set hende og gyset ved synet. — Hvad det betyr? Ja, det betyr det det sier. Det betyr den levende døde *Irene*. Men det vækker i Deres sind den almene forestilling om et liv, der er tapt, der kun har livets yttre form tilbake og som, saa snart det forsøker at bli virkelig liv, kaldes tilbake til døden, hvor det hører hjemme gjennem diakonissens vagtsomme øine. Hvis diakonissen overhodet repræsenterer nogen utsigelig tanke, saa er det *den syke, den abnorme nødvendighet*, der er skapt ved det forutgaaende livs tragiske egenart. Denne uavvendelige nødvendighet skapt av livet selv følger *Irene* helt til slut. De for-

nemmer diakonisseskikkelsens sammenhæng med livets indre nødvendighet bedst gjennem følgende repliker, der falder der, hvor *Irene* og *Rubeck* vil søke en sommernat sammen paa vidden.

«*Vil* du en sommernat paa vidden — med mig», spør *Irene.*

Og da *Rubeck* svarer ja bryter hun ut:

«Du min elskede hersker og herre.»

Det er livstrangen som vaagner hos hende. Men i samme øieblik vaagner den udødelige erindring om hin eftermiddag ved *Taunitzer sø* og hun sier:

«Det blir bare en episode!»

Og i samme øieblik er diakonisseskikkelsen der, vi ser hendes ansigt halvveis mellem buskene: «Et ansigt som staar og stirrer paa mig», sier *Irene.* Og de ser begge skikkelsen og gyser.

Et andet saadant halvt mystisk drag er den dolk *Irene* altid har hos sig. Hun har den hos sig i sengen om natten og hun har den under deres møter skjult i dragtens folder. Hun hadde den ogsaa paa atelieret i ungdommens dage, da skjult i haaret. Den er bestemt for *Rubeck.* Den dag han rørte hende i sanselig begjær vilde hun bruke den og dræpe ham. Hun higet selv mot hans kjærlighet. Men hun vilde dræpe ham, hvis han nærmet sig hende ut fra denne forutsætning, fordi hun vidste, at *Rubecks* kjærlighet kun var en episode, kun et øibliks opbrusning av lidenskap, mens hendes egen lidenskap var livet selv.

Det er klart, at *Irene* kan tænkes som en helt virkelig skikkelse, som en kvinde hvem som helst av os kan møte. Men dette træk med dolken er netop halvmystisk og har sin opgave deri, at det skal skape den mystiske underbevidsthetsstemning omkring hende.

Jeg vil gjerne gjøre Dem opmerksom paa, at dette kunstneriske trick om De saa vil, der som nævnt er karakteristisk for *Ibsens* kunstneriske form, ogsaa kjendes fra andre kunstomraader.

Der findes saaledes indenfor malerkunsten talrige eksempler paa en saadan fremgangsmaate. Selv husker jeg godt første gang jeg blev opmerksom derpaa ved en række billeder fra renæssancetiden av den saakaldte *Barthlomæusmester.* Der er f. eks. et yndig billede av evangelisten *Lukas* og en eller anden helgen og ned i det ene hjørne av billedet er der anbragt en drage eller et frygtelig uhyre av hvad art det nu er. Dette har fra kunstnerens side netop denne hensigt at paavirke nerverne, om De saa vil, i den retning kunstneren ønsker. Og De vil naar De er opmerk-

som, finde det samme mangesteds i malerkunsten. Noget tilsynelatende tilfældig og uvedkommende er anbragt i billedet for at stemme sindet ved et kun halvt bevidst indtryk, «banke paa i underbevidstheten», som en kunstner uttrykte sig.

Ogsaa i musikken formoder jeg noget lignende findes.

Vi staar saaledes her overfor noget, der har en vis æstetisk almindelighet over sig. Og vi bør derfor ikke med engang steile over det usandsynlige, det virkelighetsfjerne deri, men la det faa utfolde den tilsigtede mening i vort væsen.

Der forekommer forøvrig i dramaet en replik av *Rubeck,* der viser, at *Ibsen* selv er sig bevidst, at han anvender denne æstetiske fremgangsmaate. De portrætbyster han har lavet paa bestilling ligner den, de skal fremstille. Men de har samtidig ved siden av et dyretræk over sig, som den almene hob ikke ser og som *Rubeck* har moret sig over at gi dem med paa kjøpet. Dette henspiller efter mit skjøn paa det forhold jeg netop har talt om.

Av literære detaljer ved dramaet er der et litet moment jeg vil nævne. Da *Rubeck* litt sentimentalt taler til Irene om sit kunstnerkalds følger for ham og hende, og derunder søker at avsvække sit menneskelige ansvar for hvad han derved har voldt av lidelse for dem begge, kalder Irene ham for: *digteren*[1]). De vet, at man har ment at spore hos *Ibsen* navnlig i *Brand* en paavirkning av *Søren Kierkegaard.* Den anvendelse der her gjøres av ordet: *digter,* minder i høi grad om *Kierkegaard,* for hvem det netop er karakteristisk stadig at bruke dette ord i den samme forbindelse om den, der avsvækker det reelle livsansvar ved en omdigtning av virkelighetens indhold til æstetik. Som De kanske vet har *Ibsen* selv fralagt sig al avhængighet av *Kierkegaard,* bl. a. i et brev angaaende *Brand.* Imidlertid er det vistnok utvilsomt, at han gjennem sine meningsutvekslinger med *Christopher Bruun* er kommen i indirekte berøring med *Kierke-*

---

1) «Ja, men hør nu ogsaa hvorledes jeg har stillet mig selv hen i gruppen», sier Rubeck. «Foran ved en kilde likesom her sitter en skyldbetynget mand, som ikke kan komme helt løs fra jordskorpen. Jeg kalder ham angeren over et forbrudt liv. Han sitter der og dypper sine fingre i det rislende vand — for at skylle dem rene — og han martres og nages ved tanken om, at det aldrig, aldrig lykkes ham. Han naar i al evighet ikke fri op til opstandelsens liv. Blir evindelig sittende igjen i sit helvede.»
Irene, haardt og koldt: «Digter.»

gaards meninger, selv om han ikke har været sig det helt bevidst som paavirkning.

Fra det rent æstetiske gaar vi dernæst over til de mere etiske sider av dramaet.

Jeg vil da her først tale litt om det passagere forhold mellem *Rubeck* og *Maja*. Som De har bemerket ved læsning av dramaet, har disse to mennesker intet andet berøringspunkt end det, at den ene er mand og den anden kvinde. *Maja* repræsenterer kvinden kun som kjønsindivid. *Rubeck* har for hende kun den rent erotiske følelse. Eller rettere: han har engang hat denne følelse.

Undersøker vi nu imidlertid hvorledes dette forhold for ham er opstaat, saa finder vi, at det er utviklet ut fra en forestilling hos ham om det nødvendige i at finde noget andet indhold i sit liv end kunsten. Han har følt den mennesket iboende trang til at finde livet selv. Og han har søkt denne trang tilfredsstillet i forholdet til *Maja*. De ser imidlertid, at dette forhold ikke blir nogen sand tilfredsstillelse for ham saalidt som for hende. — Det er ganske sikkert at forholdet mellem mand og kvinde repræsenterer det høieste og sterkeste livsmoment som findes. Men De ser ogsaa av dette Ibsenske drama, at den der søker livstilfredsstillelsen i den rent erotiske side av dette forhold, blir dypt skuffet. Av denne *rene* erotik fødes den *rene* livslede endog i en sterkere form end den, som er skapt ved den hele hengivelse i kunsten alene. Som jeg sa Dem ved begyndelsen: forholdet mellem *Rubeck* og *Maja* lar ved *sin lavhet* forholdet mellem Irene og Rubeck i *sin høihet* træ frem.

Videre vil jeg gjerne peke paa for Dem hvorledes den for *Ibsen* karakteristiske opfatning og betoning av livssammenhæng, navnlig overfor ulykken kommer frem. Det er *Rubeck* som har feilet, men ulykken rammer dem begge. Baade *Rubeck* og *Irene* dør. Dette dypt tragiske moment i livet, dette individernes sammenhæng i ondt og godt, i lykke og ulykke gaar som en dyp molltone gjennem slegtens liv. De hører den i *Israels* gamle advarende ord: «Jeg er Herren din Gud, en sterk og nidkjær Gud, som hjemsøker fædrenes ondskap paa børnene, paa dem i tredje og dem i fjerde led.» Og De hører gjenklangen av den paa saa mangfoldige steder hos *Ibsen*, ogsaa her i dette drama. Der ligger i fremhævelsen av dette faktiske livsmoment en betoning av det enkelte individs etiske ansvar som gaaende langt ut over sig selv og strækkende sig over i andre menneskers livssfærer. En tanke, hvis tyngde ingen av os nok kan overveie.

Der kommer noget av den *Ibsenske* steilhet frem i sidste del av dramaet, der hvor *Irene* og *Rubeck* søker at finde hverandre igjen. *Irenes* blik falder tilbake paa det liv hun har levet . Hun har karakteriseret det selv i en replik. Da *Rubeck* spør hende, hvor hun har været siden de skiltes, svarer hun:

«Bi litt, la mig se. Jo, nu har jeg det. Jeg har staat paa dreieskiven i variteer. Staat som nøken statue i levende billeder. Strøket mange penge ind. Det var jeg ikke vant til hos dig, for du hadde ingen. Og saa har jeg været sammen med mandfolk som jeg kunde gjøre gale i hodet. Det var jeg heller ikke vant til hos dig, *Arnold.* Du holdt bedre stand.»

Hun ser sig tilbake over dette liv og spør: «Har du glemt hvem jeg nu er?»

Og *Rubeck* svarer: «Ikke et haarsbred har det som ligger imellem forringet dig i mine øine». — — — «Ikke i mine heller», replicerer *Irene.*

Jeg kan ikke undlate hertil at knytte den bemerkning, at jeg selvfølgelig helt ut billiger dette, set ut fra disse to individers gjensidige forhold. Heller ikke har efter min opfatning nogen utenforstaaende retten til at dømme *Irene.* Det har været karakteristisk for den senere utformning av kristendom, at den har fældt en ubarmhjertig og kategorisk dom over enhver seksuel forsyndelse. Og det kan være berettiget at minde om mesterens ord: «Den rene kaste første stenen paa hende.» — Og: «Jeg fordømmer dig heller ikke». Men vel bør det ogsaa huskes at dette ord har en vægtig tilføielse: «Gaa bort og synd ikke mere.»

Som gjenstand for menneskelig domshandling kan vel med en vis ret *Rubeck* og *Irene* ikke se sig forringet ved hvad der ligger mellem. Men indenfor den etiske verden er der ikke bare tale om dom. Der er tale om etiske realiteter. Og indenfor realiteternes verden, de etiske realiteters verden, gaar hverken *Irene* eller *Rubeck* uberørt ut av det de har gjennemlevet.

I denne etiske sfære kommer med indre nødvendighet den dag da det døde vaagner, da livet og livets ophav uttaler den dom, der med nødvendighet bor i enhver handling som saadan.

Jeg vet ikke noget klarere uttryk for denne den indre nødvendighets endelige dom end det *Kierkegaard* har git i «*Sygdommen til døden*».

«Ved hjælp av samvittigheten er det saaledes indrettet, at rapporten straks følger med enhver skyld, og at den skyldige er den

der selv maa skrive den. Men det skrives med sympatisk blæk, og blir derfor først ret tydelig naar det i evigheten holdes op for lyset, mens evigheten reviderer samvittigheten. I grunden ankommer enhver i evigheten saaledes at han selv medbringer og overleverer den nøiagtigste anmeldelse av hver den mindste ubetydelighet, han forbrøt eller efterlot. At holde dom i evigheten kunde derfor et barn bestride. Der er egentlig intet at gjøre for tredjemand, alt, indtil det ubetydeligste ord der er talt, er iorden.»

Nei, der er intet at gjøre for tredjemand. I denne henseende kan *Rubeck* og *Irene* ha ret. Men dette uhyggelige, *den indre nødvendighets dokument*, det følger dem og det følger os alle, med eller mot vor vilje, med eller uten vore medmenneskers bedømmelse. Og i dette indre dokument ligger den forfærdelige og uophævelige forringelse av vort væsen, der opstaar ved ethvert etisk misgrep, ved enhver avvikelse fra den rette vei.

Fra disse enkeltheter vil vi saa forsøke at samle vor opmerksomhet om det som er dramaets dypeste hensigt. Og det kan i denne forbindelse være nyttig at søke dets dypeste indhold koncentrert i en central replik. En saadan finder jeg paa det punkt hvor Rubeck under samtalen med Irene om ungdomstiden i atelieret sier: «*Ja ødsel* var du, Irene. Du gav mig hele din nøkne deilighet —.»

«Til beskuelse,» svarer *Irene*.

«Til forherligelse,» replicerer *Rubeck*.

«Ja, til forherligelse av dig selv. Og for barnet,» svarer *Irene*.

I denne replik finder jeg for min del det klareste utrykt, hvad der var *Rubecks* dødssynd: *han tok det levende liv og brukte det til sin egen forherligelse.*

Som jeg sa Dem i begyndelsen av min fremstilling, er jeg personlig ikke i tvil om, at vi i *Naar vi døde vaagner* staar foran et personlig skriftemaal fra *Ibsens* side. Han staar nu ved enden av sit liv. Vel vet vi, at han paa det tidspunkt, da dette drama kom ut, ikke tænkte sig det som sit sidste. Men dog har det for ham staat som avslutningen paa den cyklus der strækker sig fra *Rosmersholm* og utover til *John Gabriel Borchman.* Saa gaar hans blik tilbake. Han ser paa sit livs storverk, det er den «*Opstandelsens dag*» han i sin ungdom hadde skuet for sit indre øie. Og han ser paa alt det levende indhold livet har git ham for ham

selv som menneske. Og tungt falder dommen: Forspildt var livet selv under den kunstneriske stræben efter at gjengi liv i kunstens form. Død var han selv og døde var de som han med medfødt eller tilkjæmpet ro hadde ofret for kunstens skyld. Vel stod hans verk der. Men det var ikke *den* «Opstandelsens dag», hvorom han i sin ungdom hadde drømt. I denne hans ungdoms drøm, der stod *Irene* og med hende livets kjærlighetsindhold i al sin skjønhet og enkelhet paa en liten rund plint, rakende rankt og ensomt frem. Men i det verdenskloke verk som blev enden paa det hele, der digtet han det til, som han saa rundt omkring sig med sine øine. Og plinten videdes ut, saa den blev stor og rummelig. Og paa den laa der et stykke av den buede, bristende jord. Og op av jordrevnerne vrimler der nu mennsker med dulgte dyreansigter, kvinder og mænd. som han kjendte dem ute fra livet.

De forstaar nok, mine damer og herrer! hvortil dette sigter. *Det er følelsens hellige enfold der har maattet vike for livets intellektuelle mangfold.*

Ja, selv midtpladsen i det utvidede billede har Irene, livsfyldens og kjærlighetens indbegrep, maattet miste.

Bytte den om med bakgrunds eller mellemgrundsfigurens plads samtidig med at forklarelsens lysglæde over hende er blit avdæmpet i overensstemmelse med den ændrede tankes krav.

Det er ikke min hensigt at forsøke at gaa i detaljer for at paavise sammenhængen mellem de enkelte momenter i dramaet og i *Ibsens* personlige liv. Hoveddragene i dette hans personlige liv, det dypeste og væsentligste deri, har han med sin lukkede og steile natur vel vidst at skjule for alle. Men der er et par eiendommeligheter jeg dog vil fæste opmerksomheten ved.

Ibsen fortæller et sted i sine breve, hvorledes han av hensyn til sit kunstnerkald har skaaret over alle baand mellem sig og sin slægt, derunder indbefattet sin mor. Dette er efter min opfatning netop noget der hører ind under det at ofre det levende liv for kunstens skyld og tilsidst for sin egen forherligelses skyld. Og den, som gjør det, han vil, hvis han da ikke er en djævel, engang vaagne og erkjende at livets helligste følelser staar i værdi over alt der kan henføres under kunst eller intellektualistisk livsindhold i det hele tat.

Endvidere vil jeg nævne den utprægede, til forfængelighet grænsende trang til hyldest, som stadig kommer tilsyne hos *Ivan.*

Denne steile, haanske og aandelig aristokratiske mand kan, naar det dreier sig om mennesker, der kan tjene hans berømmelse, bevæge sig i tonearter, der grænser til det servile. Netop denne utprægede svakhet forklarer den sterke betoning av det moment jeg har nævnt: *«til egen forherligelse»*, som det der til det yderste skjærper forbrydelsen mot livets hellige ret.

Professor *Rubeck* har efter at ha fuldført sit store livsverk ikke mere gjort det monumentale. Han har senere lavet portrætbuster, bestilte portrætbyster som godtfolk har kjøpt av ham og hvori de har glædet sig ved at finde den slaaende portrætlikhet uten at opdage de dulgte dyrefjæs han hadde lagt bak fremstillingen av menneskevæsenet. «Utenpaa er der denne slaaende likhet, som det heter, og som folk staar og gaper saa forbauset paa, men i sin dypeste grund er det agtværdige, hæderlige hestefjæs og envise æselsnuter og slukørede, lavpandede hundeskaller og mæskede svinehoder og slappe, brutale studekontrafeier ogsaa iblandt.» Jeg betviler ikke at digteren her gir et indblik i træk i sit eget væsen og fra sin egen digtervirksomhet. Den ondskapsfulde haan, som er karakteristisk for ham har fundet et typisk uttryk i den her citerte replik.

Nu vil De kanske synes det er upassende av mig at si disse ting om et geni som *Henrik Ibsen.* Ti der ligger i disse mine utsagn, det er jeg mig bevidst, noget nedsættende for hans værdi som menneske. For mig stiller imidlertid saken sig saaledes, at netop min opfatning av dette drama som en selvbekjendelse lægger et forsoningens skjær over *Ibsens* skikkelse. Denne selvbekjendelse gir indblik i sider av hans væsen som skaper tilgivelsens mulighet for alt det han ved sin hele eksistens har syndet mot den kjærlighetens umiddelbare lov der stiller *livets Irene* rank og høi paa sin plint som livets egentlige og sande indhold.

Men uendelig vigtigere end denne literære vurdering av dramaets avhængighet av digterens oplevelse er det for Dem og mig, mine damer og herrer! at lytte til den alvorlige tale det retter til os.

Det spør os først, hvem vi er i slegt med av disse to menneskepar, hvis livsveie det beskjæftiger sig med. Med godseier *Ulfheim* og *Maja* eller med *Rubeck* og *Irene.* Og der findes mennesker hørende til begge grupper.

Der er dem, for hvem livet fortoner sig som et bachanel, hvorfra man kun reiser sig for at gaa paa jagt efter kvinder eller

efter dyr eller efter begge tilsammen. Mennesker for hvem deres jagthunde, «de prægtige kamerater», er de nærmeste. Den er grotesk forstørret i sine dimensioner, denne menneskeţype *Ulfheim —Maja.* Og dog findes den utvilsomt mellem os. Det menneske som hører til denne gruppe har intet at søke i «Naar vi døde vaagner». For det menneske løper ingen fare for at komme til at høre til de døde som vaagner. Det menneske hverken dør eller vaagner i dette dramas forstand. Av en saare enkel grund: han har aldrig levet.

Men hvis vi ikke hører derhen, da har vi i sandhet noget at lære og da gjælder det ogsaa at lytte.

Ogsaa vi har faat livets hellige og herlige gave. Ogsaa vi har faat retten til at bruke det frit, men under ansvar. Ogsaa for os ligger den mulighet der, at vi ofrer livets eget indhold til fordel for det, som kun er og kun kan bli *midler for liv.* Ogsaa for os ligger derfor faren for at dø, mens vi lever. Og for engang at opleve det forfærdelige, at de døde vaagner og ser, at de er vaagnet forsent.

Og der er ingen større, ingen mere nærliggende fare for denne levende død end den, hvorfor *Rubeck* falder: at ta det levende liv og bruke det til sin egen forherligelse. Jo længer De lever, jo mere vil De forstaa, hvor nær denne fare ligger og hvor fint den er kamoufleret.

Den fare skapes ved to eiendommeligheter ved den menneskelige natur.

Den ene av disse eiendommeligheter er *forfængeligheten.* Ingen synd er saa utbredt blandt menneskene som forfængeligheten trang til medmenneskers beundring, den være noksaa spæd og beskeden, trangen til at forherliges selv om man bruker det levende liv som middel dertil. Og hvis De er opmerksom paa Dem selv, da skal De erkjende, at ingen svakhet har saa skjæbnesvangre følger for et menneskes indre værdi som netop denne mest utbredte skrøpelighet. Vi ser den i hele dens latterlighet og foragtelighet hos streberen, der indstiller hele sit liv og sin værdimaaling paa den index der angis ved massens bedømmelse. Ser den og foragter den.

Men vi ser den ikke saa klart hos os selv, naar den tildækkes under en mer anstændig og med hensyn paa midlerne mere nøieregnende ærgjerrighets maske, mens den dog i sit væsen fremdeles er forfængelighet.

Og den anden eiendommelighet er *overvurderingen av intelligensens, det intellektuelles betydning.* Ogsaa den bunder vel oftest i en dulgt forfængelighet. Men den kan utvilsomt være selvstændig. Der er mennesker som ensidig dyrker forstandsliv som om det var det egentlige liv, dets dypeste hensigt og mening.

Det er dette det *Ibsenske* drama vil advare os mot.

Og jeg kan ikke undlate at paapeke for Dem det eiendommelige, at Ibsen, der visselig teoretisk stod det vi kalder kristendom meget fjernt, netop her paa en eiendommelig maate møtes med kristendommen.

«Hvad gavner det mennesket om han vinder den hele verden, men tar skade paa sin sjæl? Eller hvad vil et menneske gi i vederlag for sin sjæl?» Det er et centralt kristelig ord, der kunde staa som motto over det *Ibsenske* drama vi iaften har overveiet.

Og der er et andet ikke mindre merkelig ord: «Hvorledes kan dere tro Gud, som tar ære av hverandre?» sier *Kristus* til de æresyke, forfængelige farisæere, der neop brukte livet i sin høieste form som middel til sin selvforherligelse.

La denne varskoropets samstemmighet fra en mand som *Henrik Ibsen,* der taler ut fra den intuitive seers indblik i menneskelivets love og fra *Jesus Kristus,* der taler ut fra den mest fuldkomne indsigt i det religiøse livs love, la denne samstemmighet bevæge Dem til at forstaa livets suveræne hellighet og overordnethet over alle livsmidler, de være noksaa betydelige. Og til at forstaa og sky som noget ondt enhver bruk av livet til egen forherligelse.

Hvor jeg vilde ønske at De alle maatte gripes av livets hellighet og ophøiethet. Som *Irene* kommer det Dem imøte med hengivelsens villighet. At De maatte ta imot det i umiddelbarhet for dets egen skyld! Hvad enten det nu kommer til Dem i form av Deres ungdoms kjærlighet, som det gjør det for *Rubeck* og *Irene,* eller det kommer til Dem i forholdet til Deres hjem. Eller endelig i det, som skal bli Deres livsopgave.

Ogsaa livsopgaven. Ti vel er livsopgaven et menneske har kun et livs*middel,* i sig selv ikke selvstændig værdi. Men den løftes op i de selvstændige værdiers verden derved at livsopgaven en mand har sættes helt ut ind under det ene synspunkt: *det at tjene livet.*

At leve saaledes helt samlet med al sin opmerksomhet rettet

paa livet selv som eneste selvgyldige værdi, det koster. Koster anstrengelser og vel ogsaa ofre. Ti verden er fuld av falske juveler, av de tilslepne glasstykker, som gaar for diamanter i vide kredse, og som man maa ha fornødent mot til at kaste bort.

Men den som virkelig lever sit liv ut fra den vurdering vi iaften har talt om, han skal aldrig komme til at savne de falske juveler, han har kastet bak sig. Alt mere skal livet for ham aabenbare sin skjulte herlighet. Ogsaa han kommer vel engang til det punkt, da taakerne fra bjergene falder ned over ham, og han skjønner han maa gjennem dem for at naa op til taarnets tinde som lyser i solopgangen. Men naar han ser tilbake til det liv han har levet, er det ikke som den døde der vaagner og ser det er forsent. Livet har git ham av sin fylde, fordi han helt og sandt har git sig til livet. Og til denne livets fylde hører ogsaa dette at han freidig skuer frem gjennem taakerne. Ti han fornemmer at han er under livets lov, ikke under dødens. Og at livets love altid fører høiere op.

Mine tilhørere! Livet De og jeg har, det er det store hellige mysterium. Og inderst inde i livets hemmelighet bor Gud. Derfor finder den som i inderlighet hengir sig til livet Gud. Derfor krænker den som ikke sætter livet selv som høieste værdi, Gud. Maatte det lykkes for os at gripe livet i dets fylde, saa ingen av os skal komme til at høre til de døde der vaagner! Og maatte der for alle, ogsaa for dem der tar feil og levende dør, dog tilslut være tændt et haab om gjennem taakerne at naa op paa vidderne, hvor taarnets tinde lyser i solopgangen!

Efterskrift.

Det foredrag, som ovenfor er gjengit, trænger fra min side en efterskrift. Det har været min hensigt ut fra min forstaaelse av *Ibsens* drama at finde et uttryk for, hvad digteren derigjennem vil ha sagt ved at vise, hvorledes hovedpersonernes livsskjæbner med indre nødvendighet maa utvikle sig under de i deres personlige konstruktion givne forutsætninger.

Naar jeg herunder har forsøkt at paavise en overensstemmelse mellem dramaets «lærdom» og kristendommen, maa jeg uttrykkelig betone, at heri ikke ligger indesluttet, at jeg skulde ønske at

gjøre mig delagtig i den flirt der undertiden søkes etablert mellem *Henrik Ibsen* og det kristelige. Denne tendens, der formentlig er motiveret i genidyrkelsens tilbøielighet til om mulig at faa amalgamert genialitetens aandsprodukter med kristendommen, er tvertimot langtfra mig. Og dette ønsker jeg at gi et klart uttryk for.

For mig er det utvilsomt, at *Henrik Ibsen* tilhører den *Jesus Kristus* diametralt motsatte aandsretning. Han tilhører den aandsretning som *Goethe* og *Faust* har personificert i sin Mefistoskikkelse og som karakteriserer sig selv ved denne betegnelse:

Ich bin der Geist, der stets vereint.

At kristendommen erkjender denne motsætning klart og bevidst, er efter min mening av den allerstørste betydning. Og for at den skal kunne gjøre det er det, synes det mig, tilstrækkelig at sammenholde den *Ibsenske* produktion med det ord, hvori Kristus har fundet sin aandseiendommelighet karakterisert: «Jeg nedbryter ikke det bøiede rør og utslukker ikke den rykende tande.»

Det er for dette tidsskrifts læsere unødvendig at betone at *Mefisto* i denne forbindelse ikke har noget at gjøre med den personlige djævel, idethele med noget dogmatisk.

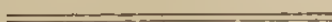
Mefisto er personifikationen av det nedbrytende element optrædende som isolert fænomen. *Det er dette isolationsfænomen som er det antikristelige.* Ti ogsaa det kristelige kjender det nedbrytende, men kun i uopløselig forbindelse med det opbyggende. Derfor har ogsaa *Søren Kierkegaard*, der som jeg har nævnt, i aandelig konstruktion er beslægtet med *Ibsen*, netop ved sin ikke ophævede forbindelse med det kristelige undgaat at bli mefistoletisk i sit væsen.

Karakteristisk for det kristelige er, at det kjender en opreisning gjennem anger og bod. Karakteristisk for det mefistoletiske er at det ender i fortvilelse istedenfor i anger og bod.

Den tragiske utgang av de *Ibsenske* dramaer hviler paa en indre nødvendighet, der kun kunde ophæves ved indsættelsen av det forhold, der kristelig kaldes *sindsforandring* (eller med et uheldig uttryk «omvendelse»). Dette overnaturlige moment, der hviler i troen paa Guds faderlige kjærlighet, dæmrer vel en enkelt gang for den *Ibsenske* digtning («Han er *deus caritatis*»), men finder aldrig noget klart uttryk, fordi hans digtning i sin helhet er «mefistotelisk» bestemt.

Sammenholdt med den *Ibsenske* digtning bevarer derfor kristendommen sin oprindelige bestemmelse «at være jøderne en forargelse og grækerne en daarlighet». Og denne bestemmelse bør det være dens stolthet til enhver tid at opretholde overfor enhver form av genikultus.

Kristen Andersen.

«DET HVITE LOTUSDIKT»

Hvad sprog kan vel tolke den skjønhet og vælde,
som præger hint rene og skinnende land?
Hint land, hvor ei blomsterne visner av ælde,
hvor guldgater skinner som reneste vand. —
Det land som sig hæver i høie terrasser,
i diamantskrud og med glans av nefrit,
i landet hvor duftende løvhus kun passer,
hvor Utpala-rosen utfolder sig frit. —
Aa, hør disse toner fra li og fra lunde,
Alfaderens lov ifra fuglenes munde.

Ei findes en egn saa bestraalet av lykke
som landet det rene der langt imot Vest.
Der staar Amitābha i skinnende smykke,
han steller istand til den evige fest.
Han drager hver menneskesjæl op fra dypet,
han løfter dem ind i sin fredfulde borg.
Den store forvandling fuldbyrdes med krypet,
det løses fra legemets knugende sorg.
Det mottar et aandelig legem som gave,
et legem som straaler i aandernes have.

Og tiderne flyr i uendelig række,
ei brudte av som're og vinteres rad.
Den svidende sol kan ei mere forskrække.
De isnende storme forlængst er lagt bak.
De lysfyldte skyer, de grønklædte skoge
nu vugger alt ind i den evige fred.
Nu sjælen er friet fra mørkhetens kroge
og sikkert den hviler paa sandhetens sted.
Se, alt som var dunkelt og taaket paa jorden
her aapent, tilegnet og sikkert er vorden.

Og hvem er det vel med slik naade i tonen
som sender sit smil til de lidendes leir?
Og hvem er det vel, som har lysglans som solen
og viser sin miskund til liv og til seir?
Jo, det er Gud selv, der han sitter paa tronen
og gjennem sin lov løser ut av al nød,
med guldsiret arm, med juveler i kronen
med magt over synd, over graat, over død.
Se, ingen der er som vor Gud i sin vælde,
og ingen hans miskundhets magt kan gjengjælde. —

(Et av den høiere buddhismes mest beaandede kvad, skrevet av en kinesisk munk av den bekjendte «Rene land»s skole, oversat fra kinesisk av Karl Ludvig Reichelt).

DE EVANGELISKE KIRKER I POLEN

Som meddelt i «Kirke og Kultur», hefte 2 blev der 3dje—5te mars avholdt en konferanse i Upsala mellem de 4 evangeliske kirkesamfund i Polen og endel representanter for andre evangeliske kirker forat overveie de kirkelige forhold i Polen og om mulig bringe de derværende evangeliske nærmere sammen. Som møtets eneste norske deltager vil jeg gjerne skrive nogle indledningsord om møtet, hvis svenske protokol samtidig offentliggjøres.

Der er i Polen kun to evangeliske samfund av nogen betydning: lutheranerne i Kongres-polen (russisk Polen) og de forenede evangeliske i den del av Polen, der før tilhørte Prøisen. Kongrespolens lutherske har sit hovedsæde i Warschau, utgjør ca. 800 000 og er strengt lutherske. De fleste av disse er efterkommere efter tyske kolonister men er nu helt igjennem polske. De forenede evangeliske har sit hovedsæte i Posen og utgjør trods den store utvandring under og efter krigen ca. 1 million. De reformerte i Warschau er kun ca. 4 500 og de lutherske reformerte i Galizien ca. 41 000.

Man kan godt forstaa at motsætningen mellem de to største samfund er stor. De har gjennemlevet krigen med de sterke nationale motsætninger; naar de nationale bølger gaar høit kommer gjerne paa det kirkelige omraade det nationale frem i første række; ialfald her i Europa hvor det kirkelige og nationale er saa sammenblandet. Som en av amerikanerne uttalte: Et saadant problem kan ikke opstaa i Amerika. Paa den anden side forstaar man ogsaa hvormeget der forener de to kirker, der selv om de gaar sammen kun utgjør en liten minoritet paa under 10 pct. i det ellers katholske land; men samlet betyr de dog noget fordi de utgjør den mest oplyste og indflydelsesrike del av befolkningen.

En stor vanskelighet var presteutdannelsen; der er nu ved statsuniversitetet i Warschau oprettet et evangelisk fakultet med foreløbig 4 professorer og 1 docent, der f. t. er i utlandet for sin videre utdannelse.

De tidligere prøisere som nu har avgit erklæring om at være

loyale polske borgere, tænker og føler jo fremdeles tysk og anser sig fremdeles som lemmer av den samme *kirke* som før, idet deres provincialsynode fremdeles regner sig at høre ind under generalsynoden, hvis sæde er i Berlin. At de elsker sin moderkirke er naturlig og ret, men paa den anden side maatte jo vi nøitrale gi dem ret i at kravet paa en organisatorisk underordning under Berlin maa ophøre selv om den aandelige forbindelse frit og uhindret maa faa fortsætte.

Det bedste var naturligvis om der kan bli *een* stor sterk evangelisk kirke — men foreløbig kan det ikke ske. Motsætningerne er for store; samarbeide kan dog finde sted i stedse utvidet grad, ti de bølger der i de sidste aar har gaaet høit vil efterhaanden lægge sig og der vil komme frem nye spørsmaal der gjør at det vil falde naturligere at komme sammen til arbeide for fælles maal.

Av protokollen vil man se møtets opfatning av de to hovedspørsmaal: sprogspørsmaalet og forholdet til moderkirken. Om det første utalte vi os kun om principperne, da deltok ogsaa de polske representanter i voteringen; om det andet uttalte vi os om enkeltheter i forholdet mellem de to kirker, saa da deltok ingen av dem i voteringen.

Hvad der kanske vil ha den største betydning er uttalelsen om at de evangeliske kristne maa slutte sig sammen og faa et fælles organ (Den samme tanke som sogneprest Berggrav gjør sig til talsmand for i K. og K. side 77 iaar). Der har jo den katholske kirke sin styrke. Vi andre har kirken, hvis grænser følger de nationale grænser. Selv om nationale kirker har sin store betydning er der dog al grund til at faa et av alle anerkjendt protestantisk organ. Jeg forutsætter at møtets leder, erkebiskop dr. Söderblom arbeider videre med den tanke saa den snarest kan realiseres. Samtidig kan man kanske arbeide for at der av «Nationernes forbund» nedsættes et kirkelig utvalg; dette forbund har jo nedsat en række utvalg, financielle, juridiske etc., men det kirkelige som jo i allerhøieste grad griper ind i menneskenes liv har endnu ikke faat sit utvalg. Vistnok er der nu saa mange foreninger til kirkelig forstaaelse og samarbeide at en snart ikke kan holde rede paa dem alle, men hvad vi savner er en av alle kirker og regjeringer anerkjendt kirkelig institution.

Konferansens to hovedmænd, Bursche og Blau var mænd hvis bekjendtskap det var en oplevelse at gjøre. Begge fremragende talere og parlamentarikere saa forskjellige de end var, begge begeistrede for sin kirkes nationale eiendommeligheter, men ogsaa

for den evangeliske kirkes seiersgang og begge med forstaaelse av hvad der er det største Saalænge de to kirker har saadanne mænd som ledere har vi grund til at haape paa en lys fremtid for den evangeliske kirke i Polen.

Endnu er forholdene oprevne efter krigen og det vil nok ta sin tid før alt falder tilro; de andre kirker maa nøie følge utviklingen i Polen og høilydt si fra om der gjøres forsøk paa at kvæle de evangeliske kirker.

L. Koren.

KYRKOKONFERENSEN I UPSALA

3—5 mars 1921.

Konferensens protokoll:

Till Konferensen hade inbjudan utfärdats av Biskopen i Oslo, Själlands Biskop och Ärkebiskopen i Upsala av följande lydelse.

«Die Verhältnisse der evangelischen Kirchen unter einander im wiedererstandenen polnischen Staate und die Stellung, Möglichkeiten und Zukunft unserer jetzt so zahlreichen Glaubensbrüder in Polen gehören zu den kirchlichen Fragen, welche die gesamte evangelische Christenheit gegenwärtig lebhaft beschäftigen. Für eine gründliche Erörterung jener Probleme, für gemeinsames Gebet und gemeinsame Beratung über innere und äussere Herzensangelegenheiten, welche unseren Christenglauben und unsere vom Heiland anvertrauten Aufgaben betreffen, und überhaupt für die Stärkung unserer geistigen Gemeinschaft im Herrn, laden wir Sie ein mit anderen Vertretern Ihrer Kirche einer vertraulichen Konferenz, die am 4 März 5 Uhr n. M. in Upsala beginnen wird, beizuwohnen, wo neben uns und anderen Vertrauensmännern aus der nordischen Christenheit auch Vertreter der evangelischen Kirchen Nord-Amerikas und andere anwesend sein werden. Wir verbleiben, indem wir Sie herzlich willkommen heissen

Ihre im Dienste des Herrn
treu ergebene

Jens Tandberg,
Oslo Biskop, Kristiania, Norwegen.

Nathan Söderblom,
Ärkebiskop i Upsala, Schweden.

H. Ostenfeld,
Själlands Biskop, Kopenhagen, Dänemark.

* * *

Närvarande vid konferensens förhandlingar voro:

Polen:

Generalsuperintendenten Dr. Blau, Posen, Generalsuperintendenten Bursche, Warschau, Konsistorialpresidenten D. Glass, Warschau, Generalsuperintendenten Semadeni, Warschau, Pfarrer Dr. Zöckler, Stanislau, och Frau Dr. Zöckler, Konsistorialrat Dr. Nehring, Posen.

Amerika:

Professor Dr. J. A. Morehead, National Lutheran Council's delegerade i Europa, Biskop John L. Nuelsen.

Danmark:

Prosten Ferd. Munck, Ordrup, på Själlands biskops anmodan.

Norge:

Pastor L. Koren, Kristiania, på Oslo biskops anmodan.

Sverige:

Ärkebiskopen i Upsala, Biskopen i Lund, en av de Aderton i Svenska Akademien Dr. G. Billing, Biskopen i Västerås, Dr. E. Billing, Biskopen i Växiö, Dr. L. Lindberg, Biskopen i Karlstad, Dr. J. A. Eklund, Domprosten i Upsala, Dr. E. Stave, Professor Dr. N. J. Göranson, medlem av Upsala Domkapitel; Professor Emeritus, Direktorn för Fjellstedtska skolan, Dr. Adolf Kolmodin, Upsala, Hovrättsrådet Dr. G. Ribbing, Upsala. Av Svenska Komittén för Allmänkyrkliga Förbundet: Hovpredikanten, Direktorn för Praktiskt Teologiska Institutet, Dr. N. Widner, Saltsjöbaden, (nu Pastor Primarius, Stockholm), Generalsekreteraren för Världsförbundet för K. F. U. M., Dr. Karl Fries, Genève, Major Anders Sjöstedt, Upsala, Kyrkoherde W. Gustavson, Lohärad, Dr. K. Jansson, Stockholm, Riksdagsmannen J. Byström, Stockholm. Övriga svenska deltagare: Docent Dr. J. Lindblom, Upsala, Docent Dr. G. Lizell, Upsala, Docent Dr. Y. Brilioth, Upsala, Docent Teol. Lic. S. von Engeström, Upsala, Docent Teol. Lic. G. Ljunggren, Upsala, Friherre C. L. Lagerfelt, Friherrinnan Lagerfelt, født Berg, Direktør K. Öhman, Upsala, Fabrikör Hj. Söderberg, Upsala, Kyrkoherde Teol. Lic. O. F. Sjöberg, Krokek, Domkyrkovicepastor K. Ekman, Upsala, Kyrkoherde David Froste, Västerhaninge Stockholms län, Domkyrkokomminister O. Holm, Upsala, Regementspastor G. Lindberg, Upsala, Pastor A. Svanberg, Stockholm, Teol. Kand. B. Forell, Upsala, Kand. F. Palmgren, Upsala, Landshövdingen, f. Statsministern Dr. Hj. Hammarskjöld, endast i kommissionen efter konferensen.

Finland:

Biskopen i Borgå, Dr. Jakko Gummerus.

Estland:

Estlands Biskop J. Kukk.

§ 1. Till konferensens ordförande valdes Ärkebiskopen, till vice ordförande Biskopen i Borgå, Dr. J. Gummerus, och Hovrättsrådet Dr. G. Ribbing, Upsala, till sekreterare Pastor L. Koren, Kristiania, och Docenten Dr. J. Lindblom, Upsala, till biträdande sekreterare teol. kand. B. Forell och kand. F. Palmgren.

§ 2. Generalsuperintendent Bursche, Warschau, redogjorde för den lutherska kyrkan i KongressPolen, dess historia, egenart och nuvarande läge. Den räknar omkring 800,000 medlemmar. Prästerskapet har hittills fått sin utbildning i Dorpat, men nu har en evangelisk fakultet upprättats vid universitetet i Warschau, bestående tills vidare av 4 professorer och 1 docent. Antal studerande 21.

För närvarande arbetas ivrigt på en ny kyrkoförfattning. Man fordrar likställighet med katolikerna i förhållande till polska staten. Övriga principer: Kyrkan skall självständigt ordna sina inre angelägenheter. Presidenten och vicepresidenten väljas i samförstånd med staten. Staten skall bidraga till kyrkans underhåll. Förpliktelsen till registrering, som fordrats av den katolska riksdagsmannen Lutoslavski, erkännes icke. Staten måste utan vidare erkänna de nu existerande evangeliska kyrkorna. Pastor måste vara polsk medborgare, mindst 2 år hava studerat vid Warschaus universitet och med ed avlagt försäkran om sin lydnad mot statens lagar och dess författning.

§ 3. Generalsuperintendenten Dr. Blau, Posen, gav en liknande redogørelse för den unierade kyrkan i Polen. Den är väsentligen av tysk nationalitet, dock finnas c:a 12,000 polsktalande medlemmar. Dess språk är tyska. Den er en del av den unierade kyrkan i Preussen, och dess provinsialsynod sorterar under Generalsynoden i Berlin. Önskemål: En fri kyrka, likställd med den katolska; säkerställd för statslig inblandning i inre angelägenheter, utan plikt för pastorerna att avlägga statsämbetsmannaed, fri från statstvång i fråga om examina och från plikt till inregistrering. Man vill ej mottage ekonomiskt understöd av staten, såvitt det icke beror på rättslig förpliktelse, men fordrar att bliva skyddad i sin rättsliga ställning. Den unierade kyrkan önskar bästa samförstånd med övriga evangeliska kyrkor i Polen, enkannerligen för tillvaratagande av gemensamma intressen. Med avseende på förhållandet till moderkyrkan i Preussen framhölls som en livsbetingelse bevarandet av sambandet med denna. Prästerskapet måste väsentligen rekryteras från tyska universitet. De

ekonomiska förbindelserna i fråga om pensioner och kassor och dylikt måste bevaras. Ett visst organisatoriskt samband med Generalsynoden i Berlin måste upprätthållas.

§ 4. Ordföranden betonade de genom de hållna anförandena klarlagde motsättningarna, anbefallde de föreliggande allvarliga problemen till konferensdeltagarnas begrundande och bön, varefter förhandlingarna uppskötos till följande dag.

§5. Generalsuperintendenten Semadeni, Warschau, framförde en skriftlig hälsning från konsistoriet i den reformerta kyrkan i Polen.

Fredag den 4 mars kl. 10 fm.

§ 6. Psalmsång: «Vår kraft, o Gud, föröka». Bön förrättades av Biskop Gummerus, Borgå. Gemensamt «Fader vår».

Dr. Zöckler, Stanislau, gav en redogörelse för den protestantiska kyrkan i *Galizien.* Den omfattar 41,000 medlemmar, som bo kringspridda i små församlingar runt om i det för övrigt katolska landet. Lutheraner och reformerta bilda mestadels gemensamma församlingar, dock utan union. Önskemål: Utjämning av motsättningarna mellan Polens protestantiska kyrkor. Gemensamt arbete, särskilt på missionens område, gemensamt kyrkoutskott, när de historiska förhållandena det medgiva.

§ 8. Generalsuperintendenten Semadeni redogjorde för den *reformerta kyrkan* i KongressPolen. Den består av endast några få församlingar. Uttalade ett önskemål om samförstånd och samarbete mellan de protestantiska kyrkorna.

§ 9. Ordföranden gjorde en sammanfattning av de av föregående talere berörda problemen. Lagförslag företeddes från Bursche, Blau, Zöckler.

§ 10. Konsistorialpresident Dr. Glass, Warschau, gav i anslutning till Generalsuperintendenten Bursches uttalande en översikt över de kyrkliga förhållandenas historiska utveckling i Polen och underströk den nya polska statens krav: de olika kyrkorna böra äga en författning, som tillgodoser det rättsliga förhållandet till staten, och ger dem karaktären av kyrkor inom polska statens gränser.

§ 11. Konsistorialrat Doktor Nehring, Posen, hävdade kyrkans övernationella karaktär. Posens kyrkas fortsatta förbindelse med moderkyrkan i Tyskland ett livsvillkor, särskilt med hänsyn till

prästerskapets rekrytering. Framhöll vikten av kyrkornas självständighet i förhållande till varandra och i förhållande till staten.

§ 12. Ordföranden föreslog att närmast diskutera språkfrågan. Sedan Biskop Gummerus belyst densamma genom en redogjörelse för analoga förhållanden i Finland, vidtog diskussion, i vilken utom ordföranden yttrade sig Doktor Blau, Doktor Zöckler och Generalsuperintendenten Bursche.

§ 13. För utarbetande av förslag till uttalande i språkfrågan tillsattes en komitté bestående av Biskop Gummerus, Doktor Glass, Doktor Blau och Doktor Ribbing.

Fredagen den 4 mars kl. 3:30 em.

§ 14. Efter en kortare diskussion över frågan om förvärvandet av polsk medborgarrätt, i vilken deltogo Ordföranden, Doktor Nehring, Generalsuperintendenten Bursche, Domprosten Doktor Stave, Upsala, Doktor Zöckler, uppläste Ordföranden ett utlåtande av den på förmiddagen /§ 13/ tillsatta komittén. Efter en kortare diskussion uppsköts den slutgiltiga formuleringen till följande dag.

§ 15. Med anledning av en av Hovpredikanten Doktor Widner, framställd fråga om den evangeliska fakulteten i Warschau, utspann sig ett meningsutbyte mellan herrar Glass, Blau, Bursche och Zöckler.

§ 16. Upptogs till behandling frågan om Polens unierade kyrkas förhållande till moderkyrkan i Preussen.

Doktor Fries, Stockholm, betonade motsatsen mellan personlighetsreligion och nationalreligion. Doktor Glass: Officiella förbindelser från Posens sida med Preussen strider djupast sett mot den polska statens suveränitet. Dr. Blau: Principen om kyrkans övernationalitet överensstämmer med evangelli i anda, men ock med tidens ekumeniska strävanden. Den kyrkliga förbindelsen med Preussen har icke med politik att skaffa. Dylika mellankyrkliga förbindelser tjäna också ytterst fredens sak. Generalsuperintendenten Bursche: Polens unierade kyrkas fordringar äro från den polska statens synpunkt omöjliga. Idealet är en fri folkkyrka i en fri stat.

Lördagen den 5 mars kl. 10 fm.

§ 17. Psalmsång: «Vår egen kraft ej hjälpa kan». Bön förrättades av Dr. Blau. Gemensamt «Fader vår».

§ 18. Föredrogs till behandling kommittébetänkandet i språkfrågan. Konferensen beslöt i densamma göra följande uttalande:

«Konferensen uttalar, att följande satser giva uttryck för den evangeliska kyrkans gemensamma uppfattning:

1: Kyrkans uppgift att genom evangelium föra människosjälarna till Gud ställer henne principiellt över de nationella motsatserna.

2: Varje nationalitet har rätt att fordra att evangelium förkunnas för dess medlemmer på deres modersmål, även då detta icke är landets språk. Kyrkan är skyldig att i møjligaste mån tillgodose denna fordran.

Kyrkans tjänare böra därför i sin själavårdande verksamhet så vitt möjligt betjäna envar församlingsmedlem med användande av dennes modersmål.

Vid den offentliga gudstjänsten och vid undervisningen skall det språk användas som är de flesta församlingsmedlemmarnas modersmål.

Det bör dock tillses att gudstjänst och undervisning anordnas för minoriteterna på deras modersmål.

3: I evangeliets interesse och för befordrande av dess inflytande på folklivet, är det önskvärt, att kyrkans tjänare äga eller söka förvärva erforderliga kunskaper i språket i det land deras församlingar tillhöra.

4: I de fall då ett område övergår från en stat till en annan med annat språk, bör denna grundsats ej tillämpas på redan i tjänst varande kyrkotjänare, under den förutsättning att kyrkan på annat sätt sörjer för att minoriteternas kyrkliga behov bliva tillgodosedda.»

Representanterna för den lutherska kyrkan i KongressPolen, Generalsuperintendent Bursche och Doktor Glass anmälde till protokollet att de i mom. 3 ville hava ordet «önskvärt» /erwünscht/ utbytt mot ordet «nödvändigt» /geboten/.

§ 19. Fortsattes gårdagens diskussion om Polens unierade kyrkas förhållande till moderkyrkan. Biskopen i Växiö, Dr. Lindberg: Posens provinsialsynod borde omorganisera sig till en egen, självständig Generalsynod, enär beroendet av Preussens Generalsynod ej kan upprätthållas. Biskopen i Karlstad Dr. J. A. Eklund: Allt bör göras för att den evangeliska kyrkan i Polen må förbliva en livskraftig kyrka, som står på egna ben, och för att hela den evangeliska kristenheten må få någon gemensam organisation.

Prosten Munck: Det enda, som kan hjälpa här, är Kristi kraft. Påvisade historiens erfarenheter. Instämde med biskopen i Växiö.

§ 20. På Ordförandens förslag uppdrogs åt Domprosten i Upsala, Prosten Munck och Doktor Ribbing att utarbeta ett utkast till ett uttalande i föreliggande fråga.

§ 21. Dokor Nehring redogjorde för de huvudpunkter i fråga om vilka förbindelsen med Generalsynoden i Berlin skulle komma att göra sig gällande: Reglering av den kyrkliga lärofriheten, sättet för ordination, helgdagar, vigselformular.

Doktor Widner: Posens kyrka kan fritt följa föredömen från Preussen, men bör icke längre stå i organisatoriskt beroende. Den polska staten bör i gengäld bereda Posens kyrka största möjliga frihet i fråga om rekrytering av prästerskapet från Tyskland. Polens evangeliska kyrkor böra inleda en närmare förbindelse.

Professor Kolmodin hävdade den principiella rätten även för protestantiska kyrkor till övernationella förbindelser med varandra.

Doktor Zöckler erinrade om analoga förhållanden i Galizien och betonade vikten av samförstånd mellan de polska protestantiska kyrkorna inbördes.

Generalsuperintendenten Bursche: Det är en ofrånkomlig nödvändighet att Posens kyrka får en egen legal representation, detta både från statens synpunkt och i evangeliets intresse.

Biskop E. Billing varnade för sammanblandning av religiösa och organisatoriska synpunkter. Ett för starkt hävdande av organisatoriska synpunkter kan lätt leda till ett försvagande av de religiösa värdena. Luthers kallelsetanke giver åt varje kyrkosamfund dess egentliga uppgift inom det borgerliga samfund, vari det befinner sig. Sålunda äger de evangeliska lutherska kyrkornas organisation såsom folkkyrkor, /Landeskirchen/ positivt samband med reformatorns religiösa åskådning.

Doktor Blau betonade, att intresset för bibehållande av förbindelserna med moderkyrkan är bestämt icke av nationella utan rent religiösa hänsyn.

§ 22. Den föreliggande frågan och speciellt den tillsatta kommitténs förslag diskuterades ytterligare av konferensens medlemmar med undantag av deltagarna från Polen, varvid detta förslag till sitt innehåll godkändes: dock skulle slutredigeringen företagas vid eftermiddagens förhandingar.

Docenten Lindblom meddelade i anledning av skrivelse rörande Gustaf Adolfföreningarna, att dessa i Sverige icke göra avseende på språk och nationalitet. Så har sedan många år bidrag skänkts till Frankrike.

Lördagen den 5 mars kl. 3:15 em.

§ 23. Ordföranden hälsade Professor Morehead, Amerika, som i följd av sjukdom först nu kunnat infinna sig till konferensen, välkommen, och överlämnade omedelbart ordet till honom.

Professor Morehead betonade vikten av, att varje kyrka söker skaffa väg för evangelium inom sitt eget område och just i den historiska miljö vari den är ställd. Nationalitet, språk och andra historiska förhållanden böra göras till medel för gudsrikets utbredning. I Amerika skulle knappast detta problem uppkomma. Men här stå vi nu inför en verklighet, som ej kan undkommas. Om ock det vållar smärta att bryta historiska band, gäller det att tåligt lida och härda ut för Kristi skull.

§ 24. Ordföranden föredrog i tysk översättning kommittéförslaget /se § 20/. Efter yttranden av Ordföranden, Doktor Blau, Doktor Bursche, Biskop Nuelsen, Doktor Nehring, Biskop E Billing, Kyrkoherde V. Bengtsson, Stockholm, beslöt Konferensen göra följande uttalande:

«Med hänsyn till de nu för den unierade evangeliska kyrkan i Polen uppkomna förhållandena uttaler Konferensen, att den betrakter såsom självklart

att rätten till full andlig förbindelse med moderkyrkan i Tyskland oförkränkt bibehålles även i möjligaste mån med hänsyn till prästerskapets rekrytering,

att de ekonomiska rättigheter som tillkomma prästerskapet och församlingarna i Posen i inom moderkyrkan befintliga kassor och därmed jämförliga institutioner varda behållna, till dess härmed kan på annat med rätt och billighet överensstämmande sätt ordnas.

Konferensen,

som icke kan undgå att förmena att den unierade kyrkans i Polen lagstadgade organisatoriska beroende av den preussiska unierade kyrkan för närvarande icke kan upprätthållas

och att kyrkan i Posen bör, med ombildande av sin egen synod till högsta synodala auktoritet tills vidare, uppbygga sin kyrkoförfattning på egen grund

för möjliggörande av att förbindelsen mellan alla evangeliska kyrkor i Polen befästes och organiseras till ömsesidigt stärkande av arbetet för evangeliskt kyrkoliv,

uppmanar härmed, för att detta ändamål må vinnas och hjärtan och samfund alltmera må genomträngas med Kristi ande, alla evangeliska kristna i Polen att omsorgsfullt undvika och bekämpa sådant som kan skilja de andligen samhöriga, störa ömsesidigt förtroende eller misstänkliggöra lojaliteten hos dem, som i yttre hänseende lösryckts från sin moderkyrka.

I detta sammanhang framhåller konferensen det av världsläget förstärkta behovet av, att alla kristenhetens evangeliska kyrkosamfund skapa ett organ för gemensamt arbete till skydd för religiösa minoriteter och över huvud till att vara ett verksamt uttryck för den andliga genmenskapen kring Kristi kors och till hjälp att med förenade kräfter tjäna vår gemensamme Herre och Mästare.»

På grund av att detta beslut behandlar speciellt förhållandena i Polen, deltogo däri icke de evangeliska kyrkomännen från Polen.

Kyrkoherde Valdus Bengtson deltog ej heller däri.

En telegrafisk hälsning avsändes till konferensens upphovsman, red. Sognepräst Berggrav, Hurdalen, Norge.

§ 25. Efter bön av Professor Morehead och Ordföranden avslutades konferensens förhandlingar kl. 6 em.

Justeringssammanträden höllos lördag kväll 3,30 em., söndag kl. 1,30 och tisdag kl. 10,30 fm.

§ 26. Lördagen kl. 6 em. hölls Nattvardsgång i Domkyrkan med Skriftermål av biskopen i Lund.

§ 27. I Upsala Domkyrka predikade biskopen i Borgå på Midfastosöndagens högmässa.

I aftonsången predikade Generalsuperintendenten Blau med tolk /reg. pastor Lindberg/ i Domkyrkan. I samband därmed framförde professor Dr. Morehead från Domkyrkans predikstol med tolk /doc. Brilioth/ en hälsning från Amerikas lutheraner.

§ 28. I Storkyrkan i Stockholm predikade ärkebiskopen i högmässan.

Biskop Kukk predikade i aftonsången i St. Clara med tolk /komminister Svanberg/.

Gen. sup. Bursche predikede vid vesper kl. 8 em. i Storkyrkan med tolk /kyrkoherde lic. Sjöberg/. Därefter gick han jämte ärkebiskopen och två andra präster för altaret.

§ 29. Måndagen den 7 predikade Gen.sup. Dr. Blau i Oscars kyrka kl. 7 em. med tolk /kyrkoherde V. Bengtson/ varefter Dr. Zöckler framförde en hälsning från de evangeliska församlingarna i Galizien. Ärkebiskopen uttalade från predikestolen en hälsning till församlingarna i Posen och Galizien.

Därefter gingo Dr. Blau och ärkebiskopen för altaret. Den senare sjöng litanian. Dr. Blau utdelade Välsignelsen.

§ 30. Onsdagen den 9 mars sammanträdde med Ordföranden och den i Upsala bosatte v. ordföranden och sekreteraren biskopen i Lund och landshövding Hj. Hammarskjöld i och för studium av de lagförslag som meddelats konferensen dels av Bursche dels av Blau, dels av Zöckler. Försöksvis uppsattes ett av de tre förslagen sammanarbetat förslag.

JERUSALEMS FALL

Av professor HERMANN GUNKEL.

Unner intrykket av den nærværende tids gru, da stater som syntes grunnet for evigheten, forsvinner, da det kostbare blod har flytt i strømmer, rikdommer forgår og «alle den fromme ærefrykts bånd løsner», da folkeslagene begynner å engstes for sin eksistens og sin skjebne — da flykter historikeren tilbake til fortiden og leter frem lengstforgangne tider som har stått i et lignende sammenbrudds tegn. Når han da sammenligner det gamle og det nye, er det et dobbelt mål som foresvæver ham. Han ønsker p. d. e. s. å tyde det han selv oplever ut fra fortiden: den forvirrede og brokete nutid, hvor de store linjer er så vanskelig å erkjenne og hvis videre forløp er så dunkelt, blir tydeligere for ham når historiens lys faller over den. Men p. d. a. s. prøver han omvendt å tyde fortiden ut fra nutiden. Det er nemlig et sannt ord dette at man bare forstår så meget av fortiden som man har oplevet i nutiden. Meget av fortidens hendelser som forekommer den nulevende gransker sælsomt og uforståelig, blir først klart for ham, når han selv har sett noget lignende for sine øine.

I det følgende er det billedet av et rystende sammenbrudd vi skal gi. Men med hensikt fremhæver vi ikke sammenligningspunktene med nutiden. Forfatteren tenker sig at de allikevel ikke vi ungå leserens opmerksomhet og at de netop uuttalt vil virke sterkere enn om de uttrykkelig blev fremhævet. —

De begivenheter som førte til Jerusalems unnergang og som inneslutter så meget fryktelig for Juda, er fort fortalt. Et forspill var det at kong Josias rykket ut mot farao Neko av Egypten, men blev slått og falt (609 f. Kr.). Få år senere tilfalt folk og land kaldæerne (605) og var en kort tid skattskyldig unner dem. To oprørsforsøk endte hvergang med Jerusalems unnerkastelse og bortførelsen av en stor del av befolkningen (597 og 586). Slutten på det hele var landets næsten fullstendige avfolkning og byens ødeleggelse.

Liv og farve får disse ting først for oss når vi spør om deres sammenheng med forholdene i de store verdensriker. Juda er

dengang blitt revet med og slukt i en hvirvel av de veldigste begivenheter. Det tegn som datidens verdenshistorie står i, er den veldige militærstat Assyriens langsomme forfall og dens pludselige sammenbrudd — den stat som århundreder igjennem hadde hersket over den semitiske kulturverden og på sitt høidepunkt også erobret Egypten. Nu lå den gamle tyran i sine siste trekninger, og verdensstaterne reiste sig for å rive arven efter ham til sig. Derfor var det at farao Neko drog mot Eufrat for å sikre sig Egyptens gamle besiddelse Syrien og Kana'an. Men der støtte han på kaldæernes hær unner kronprinsen Nabukadressar. Kaldæerne var alt forlengst herrer i Babylonien; nu hadde de erobret Mesopotamien og var ikke villig til å overlate Syrien til det meget svakere Egypten. Ved Eufrat, ved den gamle hettitiske festning Karkamisj, kom til det avgjørende slag. De slagne egyptere drog sig i hast tilbake, og hele landet langs Middelhavskysten, også Palæstina, tilfalt uten sverdslag kaldæerne. I den følgende tid har det kaldæiske verdensrike ikke traktet efter å legge Egypten unner sig; det la hovedvekten på å ha grenseprovinsen Palæstina fast i sin hånd. Faraonerriket derimot kunde ikke slå sig til tåls med dette: den ledende stilling som Egypten allerede for århundreder siden hadde hatt i Kana'an, kunde dets politikere ikke glemme; i kaldæernes besiddelse av landet så de en stadig trussel for sitt rike. Flere ganger har de derfor lagt planer om å få sluttet sammen i et forbund de palæstinensiske småstater, som sukket under kaldæernes åk, men forsøkene strannet hver gang. Slutten blev at den kaldæiske verdensmakt beholdt Palæstina, men stanset foran Egyptens grense.

Så har vi Judas tragiske skjæbne unner disse hendelser. Hvorfor måtte det falle? Den egentlige grunn er landets beliggenhet. Det ligger ved den store karavanevei fra Babylonien til Egypten og danner en naturlig forpost og grensefestning for Nillandet. Av den grunn var det attråverdig for enhver erobrer som kom fra nord, og slik måtte det bli skueplassen for sammenstøtene. På samme måte hadde allerede assyrerne kjempet med Egypten om Kana'an, akkurat som senere seleukiderne med ptolemæerne; i den siste verdenskrig har vi i Palæstina oplevet kampen mellem engelske hærer, som rykket frem fra Nillandet, og tyrkerne. Merkverdig hvor historien alltid gjentar sig selv!

I disse kriger hadde Juda kunnet spille en annen rolle og ha en annen skjæbne, hvis det selv hadde vært sterkere. Men efter at Davids dynasti ved nordstammenes frafall hadde mistet herre-

dømmet over Israel og således var blitt trengt tilbake av det således opståede broderrike, var Juda hjemfallen til politisk betydningsløshet. Og overfor de store verdensstater formådde det ikke nogetsomhelst. Dets skjæbne hadde bestemt det til tjener og ikke til herre. Dets politiske opgave hadde vært mest mulig å holde sig borte fra stormakternes veldige kamp og i rette tid unnerkaste sig dem som til enhver tid var herrer i Syrien. Dets ulykke var at det ikke vilde forstå denne sin bitre lodd.

Hvorfor måtte kong Josias sette sig til motverge mot den langt overlegne egyptiske hær? Hvorfor kunde ikke hans sønner holde sig rolige, men måtte inlate sig på de høist farlige frafallsplaner, som Egypten anstiftet i Palæstina? Det var den nasjonale stolthet som gjorde det. Det fribårne Juda orket ikke å bære den fremmede erobrers åk. Ganske på samme måte som broderriket Israel et hundredår i forveien hadde satt sig imot assyrernes fremtrengen og derved styrtet sig i avgrunnen. Ansporet blev denne nasjonale selvfølelse av Judas religion, som netop var en nasjonalreligion, og som i den korte frihetstid, da assyrernes makt svandt hen, hadde oplevet et nytt opsving og gjennemgått en reformasjon i lovmessig retning (innførelsen av 5te Mosebok, Deuteronomium, som statslov). Med selvbevisst stolthet så man ned på hedningene som ikke kjente den sanne Gud, og var overbevist om at Jahvæs trofaste folk skulde seire og herske hvor det bare satte sin fot. Begeistrede profeter forkynte dette budskap, som så altfor meget smigret nasjonens ører. Og de fryktelige begivenheter, som Juda skulde opleve, traff folket, netop i en sindstilstann som hadde fått det til å vente alt annet.

Riktignok tenkte ikke alle judæere slik. Vi vet at kong Sidkija, unner hvem Jerusalem falt, var engstelig og tvilende. Det er forståelig at den verdenserfarne hersker hadde bedre øie for den hårde virkelighet enn det villedte folk; men det er ogsaa forståelig at han ikke var i stann til å få dette med sig på den riktige vei. Man skal ikke smæde ham for det. Han hadde valget mellem de sammensvornes dolk og — kaldæerens hundehus[1]; menneskelig nok valgte han den fare som stod fjernest, invendig skjelvende for hvad der vilde skje om nogen år. — Også i folket må der ha vært et ikke ubetydelig parti som var nøkternt nok til ikke å late sig blende av de patriotiske slagord og som krevet

---

[1]) Assyrer- og babylonerkongene pleiet å sette oprørske vasalkonger i bur utenfor slotsporten sin. O. A.

unnerkastelse unner kaldæerne, hvis makt man jo allikevel ikke kunde stå sig imot. Fremfor alle har profeten Jeremias rådet fra frafall — ikke ut fra politiske beregninger, men i kraft av høie sedelig-religiøse tanker. Allerede i årtier hadde han sett fordervelsen komme over Jerusalem. Likesom sine store forgjengere fra assyrertiden (Amōs, Hosea, Jesaja) var han overtydet om at et folk som var så hengitt til det onde, ikke fortjente å være til. Heller ikke det religiøse opsving som han hadde oplevet, kunde gjøre ham usikker i denne spådom. Han inså, at den nye lovgivning vistnok hadde forbedret den folkelige gudstjeneste i utvortes henseende, men at de gamle indre skader var blitt som de var. Han kjæmpet imot det religiøse hovmod, som rådet dengang — likesom det alltid pány kommer frem der hvor religionen blir formulert i bestemte satser. Ja, i motsetning til ånden i den nye lovgivning, men som efterfølger av de største blant sine profetiske forgjengere, vender han sig med forfærdelige ord mot offer og seremonier overhodet. Et grusomt tuktens ris må komme over dette folk! Og det er kaldæerne! Kongen av Babel skal komme og ødelegge dette land! Bøi eder unner Guds svøpe, så lenge der enda er tid, så kanskje blir I berget!

Således er de siste år før Jerusalems unnergang opfylt av en lidenskapelig strid mellem to partier. Tilslutning til Egypten — fastholden ved kaldæerne — det var de slagord som satte gemyttene i brann. Lit på Jahvæ, som ikke vil svikte sitt folk, som ikke vil late hedningene besmitte sitt hellige tempel — slik præket heldsprofetene. Men langt veldigere klang det imot dem: Forbrytere som I skal ikke bygge på Guds hjelp! Ikke skal I søke ly i Jahvæs tempel som røverne i sin hule!

Kanskje vi ser på denne profetenes kamp vaklende og tvilsomme hvor vi skal stille oss. Vil vi være rettferdige, så kan vi ikke si annet enn at det her er de religiøse og de sedelige tanker som på den mest skjæbnesvangre måte ligger i strid med hinannen. Jeremias's motstandere representerer religionens bergfaste tillit til at Jahvæ skal gripe in når hans time er kommen, om det så ikke er før i siste øieblikk, og splitte sine uvenner. Men Jeremias selv står i ophøiet storhet på det sedelige kravs side: gjør det som er rett, så kommer I ikke i nød!

Utfallet kjenner vi i et hvert fall. Heldsprofetene har revet folket med sig til den politikk å gjøre motstann mot den langt overlegne verdensmakt. Derfor har det ikke aktet de to bitre belæringer det hadde fått. Hverken da kong Josias var fallen for

egypterne. Eller da kaldæerne efter det første oprør erobret Jerusalem. Enda dengang hadde der vært tid til å snu om. For kaldæerne var ingen ødeleggelseslystne barbarer, og deres konge Nabukadressar, som på sine minnesmerker bare berømmer sig av sine fredelige gjerninger, ikke av sine heldige kriger, var ingen rasende despot, men en kulturmonark, en konge efter det gamle og høitutviklede babyloniske folks ideal. Han vilde ikke herje og ødelegge; når han lever i historien som Jerusalems ødelegger, så er det fordi Juda selv har tvunget ham til det. Han inså at det var en politisk nødvendighet å skaffe streng orden til veie i denne meget viktige grenseprovins. Han bestemte sig derfor til å bruke den assyriske maktpolitiks gamle middel og tøile folket ved å føre dets ledende lag bort. Ved en slik grundig årelatning kunde han håpe engang for alle å ha skaffet ro og forvandlet oprørerne til lydige skattydere. Men han kjente ikke den jødiske frihetskjerlighet og motstannskraft.

For neppe ti år senere luet oprøret op igjen. Forferdelig var Jerusalems dødskamp. Byen, som av naturen er sterk, hadde forsvart sig til det ytterste mot kaldæernes beleiringshær. De beleiredes lidelser har sikkerlig vært grufulde. Sult og farsot herjet i byen, som var opfylt av folk fra landsbygdene. Lidenskapene må ha nådd til kokepunktet, på lignende måte som unner romernes beleiring, som Josefus så gripende har beskrevet for oss. Man viste bare altfor vel, at nu gjaldt det liv eller død, ikke bare for byen, men også for folket; til siste time har man ventet på Jahvæs hjelp. Nu endelig måtte da det øieblikk være kommet, da himmelen skulde åpne sig og Gud selv vise sig for å tilintetgjøre de forbrytere som hadde forgrepet sig på guddommen selv!

Og så kom sammenbruddet allikevel tilslutt! Byen blev tatt, og kongen, som prøvet å flykte, blev fanget. Og nu utførte kaldæerne, som var ophisset av den lange tapbringende beleiring, en fryktelig straffedom; det har vært deres hensikt å ramme det gjenstridige folk slik at et oprør herefter skulde være umulig. Forholdsvis få blev dræpt; men byen blev fullstendig ødelagt, murene revet ned, slottet, templet og husene brent op og — hvad der var det viktigste — en stor del av befolkningen bortført til Babylonien. Men heller ikke dennegang hadde kaldæerne tenkt på nogen fullstendig tilintetgjørelse av folket. De efterlot bønder og vinavlere i landet og stillet det unner en statholder av fornem jødisk ætt (Gedalja). Det var Nabukadressars ønske at der igjen under kaldæisk overhøihet skulde danne sig et nytt, om enn sterkt

svekket folk, som skulde dyrke op landet og betale skattene. — Men et folk som er så opglødet av slike lidenskaper, kommer ikke så snart til ro. Enhver Judas ven måtte nu ønske at de stridende brødre endelig skulde forlike sig og slutte fred unner trykket av den for alle felles nød. Men den som tenker slik, han kjenner ikke den politiske partistrids overmål. Enda engang slog motstanderne løs på hinannen. Mot den kaldæiske statholder, som man vel har beskyldt for fedrelandsforræderi, reiste der sig en mann av det avsatte kongehus (Ismael), og slog ham ihjel. Da flyktet resten av folket til Egypten for å ungå Nabukadressars hevn. Og nu var der kirkegårdsfred over Juda. Patriotismen, som var opglødd like til vanvid, og som hadde styrtet Jerusalem i unnergangen, har tilslutt også gravlagt Judas siste håp.

Og dette grufulle partihat våknet enda engang tillive, da man blant de bortførte og de utvandrede tok til å trekke faciten av disse begivenheter og på menneskelig vis spørre efter den skyldige. Aldri har et folk i den grad flerret i sitt eget kjøtt som jødedommen dengang gjorde det efter forbillede av de frykteligste av vanheldsprofetene. En stor del av sin fortid har den kastet fra sig og smædet sine egne fedre som forbrytere. Den heltemodige tapperhet i motstannen, det ophøiede ved den dødsforaktende frihetskamp, ja ikke engang storheten i den religiøse fortrøstning til folkets gud —, ut over all menneskelig sannsynlighet, har man dengang hatt øie for. Synd, ikke annet enn synd, det er efter den eksilske jødedoms mening inholdet av folkets fortid. Når har et folk talt slik om sin egen historie! Hvor har det stolte Israel fornedret sig selv! Hvor er det ikke brutt sammen i sitt indre unner vekten av den grufulle oplevelse!

Og allikevel har det i tiden efter unnergangen funnet kraft til en ny reisning. Ydmyket og skjendet, sprengt fra hverandre langt borte i det fremmede, unner de fremmede øvrigheters og religioners og kulturers trykk, har det allikevel sluttet sig sammen igjen og skapt en ny ånd i sig idet det bevisst avskallet alt det som de store profeter hadde dadlet så bittert hos det. Som stat var Israel gått til grunne, men som religiøs menighet blev det stående, og netop i adsplittelsen vandt det sig mulighet for å bringe denne nye ånd videre til de andre folk. Det er dets histories *mysterium tremendum:* gjennem ødeleggelsen av dets politiske eksistens frem til virkningen av dets indre liv på den hele verden!

LITTERATUR

Ny tid og gammel tro av *S. Bretteville Jensen.* (118 sider. Kr.a 1920. Cammermeyers boghandel).

Et gammelt ord som endte så: «og tage alt i beste mening», er av våre dages teologpolemikk i praksis endret til «og tage alt i værste mening.» Hvad man kommer til å mene om Bretteville Jensens bok, avhenger av hvilken av disse to maximer man går ut fra. Den er ikke en bok av ord og bokstaver som uten videre ihjelslår motstanderne og deres syn og efterlater slagmarken renset for uklarhet og fiender.

Den er et personlig ord som søker et personlig sted. Den fremkom forsåvidt ikke i noe gunstig øieblikk. Vi levde i den teologiske krigspsykoses sterkeste dager.

Men tiden går. Den som leser den nu, leser den i stillere vær og får meget mer ut av den. Den er ikke polemisk; den er irenisk. Den er personlig ekte og åpen, og har i motsetning til så megen skriving om disse ting, ikke den harde, skarpe klang i tonen, men en mild og dempet slik som det sømmer sig den for hvem det her ikke gjelder krig, men liv, dypt personlig liv.

Bretteville Jensen gjør åpent rede for hvordan en ny-teolog føler det og har det overfor de ting polemikken gjelder, også de punkter hvor der er og må være famling og uklarhet for en overgangstid.

Der burde være en og annen av dem som ønsker hjertelig å forstå et slikt standpunkt, som fant frem til denne bok.

Eivind Berggrav.

NOTIS

Upsala og Polen.

Man skal aldri bedømme verdien av en diskussion efter de innrømmelser partene gjør hverandre. Det kan hende at de står hver på sitt — og likevel er de efterpå blitt andre mennesker i sitt forhold til hverandre fordi de i det hele har fått tale ut sammen.

Således skal man heller ikke bedømme resultatet av den polske konferanse i Upsala efter de fattede resolusjoner alene.

Resolusjons-sproget har — ikke minst på tysk og på svensk grunn — alltid vel meget av drapperiets karakter og vel litet av enfoldig

åpenhet. Allikevel gir den første — om kirkens stilling i strøk med blandet morsmål — en klar linje i et vanskelig emne, og er vel det første forsøk på å gi form for en protestantisk-evangelisk sprogpolitikk.

Vanskeligere er det åpenbart å bli klok på hvad der menes med den siste og mest aktuelle resolusjon. Brever som jeg har fått om konferansen fra forskjellige hold i Polen og i Tyskland, tolker den forskjellig. Fikk luther-polakkene (Bursche og hans juridiske hjelper Glass) rett eller støttet konferansen posen-tyskerne (Blau og juristen Nehring)? For mig ser det ut som om de begge fikk noget rett og noget urett: tyskerne i Posen bør ikke ha nogen *organisatorisk* tilknytning (avhengighetsforhold) til Berlin, men bør få ha uhindret *åndelig samkvem* med sin gamle moder-, nu søster-kirke, således også rett til å hente prester derfra.

Hvordan nu enn dette er — kanskje er der fare for at begge parter vil forsøke utnytte resolusjonen hver på sin måte — så er hovedsaken at Polen som stat betraktet nu vet at en nøitral opinion (Amerika var representert som eneste krigførende) har innstillet en kikkert på dets optreden overfor de evangeliske kristne.

Men resultatet av møtet ligger ikke først og fremst i ordene som blev talt. Dette var første gang evangeliske kirker møttes til forlikelse på kristen grunn sammen med brødre. Forhåbentlig er her skapt et præcedens som i givet fall kan bli virksomt og få større rekkevidde.

Eivind Berggrav.
